

JIHOČESKÉ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ludmila Petržalová

**VOLBA ŽIVOTNÍHO PARTNERA VE SVĚTLE
ARCHIVNÍCH PRAMENŮ A SOUDOBÝCH PERIODIK**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Grulich, Ph. D.

2006

České Budějovice

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá otázkou volby životního partnera mezi roky 1850 až 1914. Výzkum probíhal na základě analýzy celorepublikového dobového tisku a etnografické literatury a archivních pramenů farnosti Třeboň a biskupství v Českých Budějovicích. Hlavní oddíl se zabývá rozborem inzerátů s nabídkou sňatků, kde se dá pozorovat celkový vývoj společnosti a její mentality. U žen je zajímavé pozorovat vedle téměř vždy nutného věna ideál krásy, požadavky na vzdělání, vlastenectví a zájmu o domácnost. Muži měli poskytovat společenské postavení a finanční zabezpečení. Tato kapitola se zabývá i otázkou obecného přístupu k anoncím a celkového vývoje inzertních rubrik. Další oddíl je zaměřen na překážky při uzavírání manželství. Situace je sledována z dispensí českobudějovické diecéze s působností pro celé jižní Čechy. Poslední kapitola se orientuje na popis svatebního obřadu ve vesnickém prostředí především pomocí etnografické literatury. Zajímá se o zvyklosti, které sňatku předcházely: hledání partnera, námluvy a ohlášky. Poukazováno je i na pověry a říkadla, jenž svatební veselí doprovázely.

ANOTATION

This diploma work deals with a problem of life partner's choice during the years 1850 – 1914. The research was based on the analysis of countrywide contemporary press, ethnographical literature and archival sources of parish Třeboň and episcopacy in České Budějovice. The main section attends to the study of advertisements including marriage proposal, in which the general development of society and its disposition can be observed. With regard to the claims to the women, it's interesting to examine (beside the dower as almost required) patterns of appearance, requirement of education, patriotism and interest in household. Men were called to grant a status and funding. This chapter is engaged in common approach to advertisement and global development of advertisement sections. Next chapter is aimed at obstacles by contracting of marriage. The situation is observed with a help of dispensations of obstructions in marriage, awarded by diocese in České Budějovice with legitimacy for whole south Bohemia. Last chapter is aimed at the description of wedding ceremony in the countryside with a help of ethnographical literature above all. It's interested in ways, which preceded the marriage: searching for a partner, courting and banns. It is also adverted to the superstitions and says, which went along with wedding festivities.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Volba životního partnera ve světle archivních pramenů a soudobých periodik vypracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Třeboni 20. dubna 2006

.....
Ludmila Petržalová

Ráda bych vyslovila poděkování panu PhDr. Josefu Grulichovi, Ph. D., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné vedení, laskavý přístup a podnětné rady a připomínky při sestavování této práce.

OBSAH

1. Úvod	8
2. Prameny	11
2.1.Matriky	11
2.2.Dispense	13
3. Volba partnera na základě inzerce v denních periodikách	15
3.1. „... přál bych si seznámiti se s dívkou neb mladou vdovou...“	15
3.2. „...nedovoluje jinou cestou nevěstu si hledati.“	17
3.3. „...nehledě toliko na hojnost mění jako spíše k zmíněným vlastnostem...“	18
3.4. „Ožením se s dámou...“	20
3.5. „Zda podaří se mi tuto naléztí druha duchem vzdělaného, srdcem ušlechtilého...“	23
3.6. „Malý oznamovatel“	26
3.7. Množství zveřejněných anoncí	28
3.8. Specifika	29
3.9. Profese	30
3.10. Shrnutí	32
4. Dispense od manželských překážek	34
4.1. Překážky	35
4.2. Povolení žádosti	35
5. Svatební obyčeje, říkadla a pověry	44
5.1. Hledání partnera	44
5.2. Námluvy	47
5.3. Ohlášky	48
5.4. „Veselka“	50
5.5.Rodina	55
6. Závěr	60
7. Seznam pramenů a literatury	63

7.1. Archivní prameny	63
7.2. Časopisy a noviny	63
7.3. Použitá literatura	63
8. Seznam použitých zkratk	67
9. Seznam příloh	68
9.1. Obrázkové přílohy	68
9.2. Tabulky	68
10. Přílohy	69

1. ÚVOD

Cílem této diplomové práce je seznámit se s politikou volby partnera či partnerky v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Toto téma bude zpracováno pomocí archivních pramenů a soudobých periodik. Tiskoviny se zejména v šedesátých letech staly nositelem všeho dění a informovanosti.

Hlavním pramenem pro první studii se staly Národní listy. Byly českým deníkem vycházejícím v letech 1861 až 1941 a zahrnovaly každý den i několik stran reklam a anoncí s nabídkou nejzajímavějšího zboží, služeb, realit, ale i sňatků. Rozbor zveřejněných inzerátů poskytl hodně zajímavých otázek, na které tato diplomová práce bude hledat odpověď. Základním problémem je, proč se vůbec český člověk uchýlil k tomuto způsobu seznámení. Vyšší společnost zpočátku tento nový trend hledání spřízněné duše zavrhovala. Celkový rozvoj života společnosti mohl časem přinést změnu i v pohledu na tuto formu seznamování. Naskytuje se rozbor i v rozdělení podání anoncí z pera muže či ženy, pokud se předpokládá, že i ženy zakusily způsob inzerce při hledání životního partnera.

Kolik informací s sebou vůbec inzeráty nesly? Pozornost bude věnována nárokům na ženy, neboť více využívali rubriky inzerátů muži a v noha případech si kladli množství požadavků. U nezámožných pánů převažovala výše věna, a pokud měl muž dobře zajištěné postavení, objevoval se důraz na osobnostní vlastnosti než peněžní částky. Avšak duchovní atributy nebyly jediným přáním. V některých případech se projevoval i smysl pro dokonalé fyzické vlastnosti. Jaký byl tedy ideál ženské krásy v očích mužské společnosti? A na druhou stranu bude zájem o to, co vše o sobě sdělovali muži. Potencionální ženich toho mohl prozradit více pro informovanost dam, ale třeba také pro svou ješitnost a „předvedení se“. Ne každý byl sdílný, ale přesto se dá zjistit, co o sobě pánové nejčastěji prozradili.

Snahy o seznámení však začaly zveřejňovat i ženy. Měly také obraz vyvoleného ve svých představách, nebo na vzhledu nezáleželo? Dívky se více podřizovaly volbě svých rodičů a výběr byl tedy dost omezený. Předpokládá se,

že jakýkoliv pěkný vzhled u budoucího manžela nebyl důležitý a nevěsta doufala alespoň v přívětivé duševní vlastnosti. Kdo zadával inzeráty za ženskou populaci? Způsob využívání rubrik nabídek k sňatku byl zpočátku určitě degradující, a za dívky rozhodovalo jejich okolí. Proto se předpokládá, že anonce si nemohly zadávat samy ženy. Tak jako muži hledali podle svých představ, tak i dámy sdělovaly požadavky na druhé pohlaví. Měly zájem spíše o peníze a vyšší společenskou vrstvu nebo jim ke štěstí stačily mužovi duševní vlastnosti?

V neposlední řadě mě u inzertních rubrik bude zajímat, zda docházelo obecně k přeměnám a posunu v rámci jednotlivých ročníků novin. Vývoj společnosti v druhé polovině 19. století napovídá i další nárůst anoncí s nabídkou sňatku. Bohužel inzeráty jsou anonymní, ne vždy jsou sděleny všechny informace. Některá zadání se i několikrát opakovala. Nelze určit, jak úzký (nebo široký) okruh čtenářů Národní listy zahrnovaly. Také odpovědi nejsou k dispozici.

Další větší kapitola se bude věnovat výzkumu z archivních pramenů, a to rozbořením dispensí vyřizovaných u českobudějovického biskupství. Tato administrace seznamuje s problémem překážek při vstupu do manželství a snaží se je řešit. Komplikací při sňatku mohlo být vedle příbuzenství i švagrovství, nekatolické náboženství nebo duchovní příbuzenství. Se začátkem první světové války se hojně začaly vyskytovat sňatky v zastoupení, kdy muž – voják zplnomocnil jiného muže, aby při svatebním obřadu vystupoval jako ženich. Při diecézi vznikl samostatný úřad, který se zabýval přezkoumáváním podávaných žádostí o dispens. Jeho úkolem bylo důkladně přeshetřit důvody uváděné pro překonání nejrůznějších rozporů.

Kdo prosby na konzistoř psal a posílal? Překážky byly nalezeny při sepisování svatebních protokolů, a proto se předpokládá, že korespondenci s biskupstvím udržovali jednotliví faráři. Avšak mohl se objevit i případ, kdy žádost psali sami snoubenci. Studie bude opřena o analýzu jednotlivých požádání a hlavně jejich uvedených důvodů. Mezi dispensemi se objevovaly také různé interní záležitosti církve.

Poslední kapitola se bude věnovat svatebnímu rituálu na vesnici. K tomuto tématu posloužil etnografický časopis Český lid¹. Soudobé vzpomínky a sbírané informace zapsané v člancích z různých oblastí Čech poskytly pohled na kulturní a společenská pravidla na vsi. Mentalita zde byla jiná, i když se na konci 19. století zdejší obyvatelé snažili vyrovnat měšťanské společnosti. Hledání partnera probíhalo na pozadí majetkových vztahů. Čím bohatší nevěsta byla, tím přísnější pravidla doprovázela výběr ženicha, u méně zaopatřených vládla více spontaneita. Před samotnou svatbou musely být námluvy a ohlášky. Svatební obřad, hostina, celá oslava až po odjezd nevěsty do nového domova doprovázelo veselí, různé rituály, pořekadla a přísloví, která se snažila předpovědět budoucnost mladého páru.

Ve všech částech práce se bude postupovat nepřímou metodou. Pomocí rubrik inzerátů bude zjišťována mentalita společnosti ve druhé polovině 19. století. V případě dispensí bude zajímavé poznání důvodů, žádostí, a tím přemýšlení tehdejších obyvatel. Různé články z etnografické literatury zanalyzují celou dobu příprav a konání svatby. Přímá metoda bude užita při zpracování matrik pro otázky četnosti, sňatkového věku či věkového rozdílu na třeboňské farnosti. V oddíle inzerátů bude postupováno i metodou indukce, neboť z jednotlivých anoncí se nakonec dosáhne obecných faktů o společnosti středních měšťanských vrstev a sňatkovém trhu. Komparativní metoda pomůže při zpracování závěrů z matričního výzkumu ve farnosti Třeboň. Dojde ke srovnání s celorepublikovým i evropským trendem.

¹ ČL 1 - 89, 1892 – 2002.

2. PRAMENY

2.1. Matriky

Hojně využívaným zdrojem informací pro demografické výzkumy se staly matriční záznamy. Tyto prameny evidenční povahy slouží pro zjištění individuálních událostí, ale při statistickém zpracování právě jednotlivých údajů se dochází i k výsledkům lidské společnosti obecně. Pro statistickou práci je potřeba dostatečně rozsáhlého souboru matričních zápisů, který není příliš torzovitý. V Čechách se matriky pro statistické údaje začaly používat podle francouzských vzorů v polovině šedesátých let 20. století.²

Dějiny matrik se podrobněji zabývaly ve svých diplomových pracích Ivana Kremláčková³ a Hana Linhartová⁴. Rozvádí toto téma na evropské úrovni od prvních stoletích našeho letopočtu až do 16. století, kdy byla otázka vedení matrik vyřešena nařízením Tridentského koncilu (1545 – 1563). Důvodem byly evidence obyvatelstva, ale i vykonaných svátostí nebo přehled o vzniklých manželstvích. Do Čech přišlo nařízení až na přelomu 16. a 17. století, ale většina farností vedla matriky již od poloviny 16. století.⁵

Matriční formuláře, inspirované římským rituálem, v době zavádění byly dost okleštěné a rozdílné podle kraje a osoby, která matriku spravovala. Až za vlády Josefa II. se zápisy v matrikách díky vydání matričního patentu zdokonalily hlavně tím, že se zaváděly další údaje. V oddacích matrikách se do té doby zaznamenával datum, místo pobytu s číslem domu, křestní jméno, příjmení a rodinný stav ženicha a to samé se uvádělo i u nevěsty, dále křestní jméno a příjmení svědků a jméno oddávajícího. Nově se začal zapisovat věk snoubenců,

² Eduard MAUR, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425 – 457. Dále více k tomuto tématu: V. BARTŮNĚK, *Historický vývoj matrik*, ČRS 12, 1940, s. 6-17; K. DOSKOČIL, *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, ČRS 12, 1940, s. 41-50; E. MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40-58.

³ Ivana KREMLÁČKOVÁ, *Vývoj sňatečnosti na Chýnovsku v první polovině 19. století. Příspěvek k sociálnímu vývoji jihočeského venkova*, DP HÚ JU, České Budějovice 2000.

⁴ Hana LINHARTOVÁ, *Církev a manželství ve druhé polovině 19. století*, DP HÚ JU, České Budějovice 1999.

⁵ I. KREMLÁČKOVÁ, *Vývoj sňatečnosti na Chýnovsku*, s. 13-15.

náboženská příslušnost a rodinný stav svědků. V jazyce matrik začala převažovat čeština. Veškerý chaos ve vedení matrik, jež vznikl během novověku, smazal matriční zákon až v roce 1949.⁶

Za nejspolehlivější jsou považovány obecně údaje o počtu uzavřených sňatků. Zapsání „oddavků“ byl velice důležitý úkon, a to hlavně kvůli legitimitě potomků. Ale i tyto dokumenty se neobešly bez nepřesností. K tomu docházelo, když se snoubenci brali ve farnosti nevěsty (tak to nařizovaly církevní předpisy), ale pak žili v bydlišti ženicha.⁷

V této práci byly použity oddací církevní matriky farnosti v Třeboni uložené ve Státním oblastním archivu tamtéž. Třeboň proto, že mám k tomuto městu velice osobní vtaah. Aby mohlo dojít k srovnání, vývoji a závěrům, které vznikly ve druhé polovině 19. století, zpracovala jsem dvě různé sondy. Každá se skládala z téměř pětiset zápisů o sňatcích. První výzkum jsem orientovala do poloviny 19. století, přesněji se jednalo o léta 1852 – 1865⁸. Druhé bádání zahrnuje delší období z přelomu století až do předvečera první světové války a je z let 1898 – 1913/1914⁹. Údaje při výzkumu byly zapisovány do předem připravených tabulek a vyhodnoceny pomocí čárkovací metody.

Pro matriční výzkum v třeboňské farnosti jsem používala jen některé rubriky v matrice. Určující pro mě byl měsíc a rok sňatku. Odkud pocházeli se však ještě z počátku nezaznamenávalo s pečlivostí, a tak lze říci, že až v polovině šedesátých let se dá sledovat migrace obyvatel za účelem sňatku. Dále byl pro mě důležitý věk ženicha a nevěsty, kdy ještě do roku 1854 se zapisoval rok narození a až během roku 1855 se začal zaznamenávat přímo věk, někdy i s přesností na čtvrtiny a poloviny dosáhnutého věku. Zaznamenávala jsem si i rodinný stav obou budoucích manželů a zjišťovala i sociální postavení, které u ženicha bylo zapsáno přímo, u nevěst tento údaj byl opatřen u jména otce nebo zemřelého manžela. Jazykem mnou zpracovaných matrik byla především čeština, někdy použil duchovní latinu pro vlastní poznámky.

⁶ I. KREMLÁČKOVÁ, *Vývoj sňatečnosti na Chýnovsku*, s. 18.

⁷ Tamtéž, s. 20.

⁸ SOA Třeboň, Sběrka jihočeských farních matrik, Farní úřad Třeboň, č. 31, 1852-1870.

⁹ Tamtéž, č. 1, sign. 33, 1892-1914.

Samozřejmě, že tyto církevní záznamy nezachycují všechny obyvatele, neboť ne všichni se hlásili ke katolické církvi. Pokud si bral nekatolík katolíka, mohla svatba probíhat v katolické víře, ale také naopak nekatolickém duchu. Také byly v roce 1868 povoleny občanské sňatky. Světský úřad oddával snoubence, které farář z různých důvodů odmítl. Tato možnost se však využívala málo a ve větší míře se rozmohla až v nově vzniklé Československé republice. Matriky třeboňské farnosti také nezahrnovaly jen město Třeboň, ale také přilehlé vesnice Lomnice, Lužnice, Stará Hlína, Nová Hlína, Majdalena, Břilice, Novosedla, Stříbřec, Štěpánovice a jiné menší obce. Dále sem spadaly tak zvané Jednoty v okolí. Když byl někdo přímo z Třeboně, rozlišovalo se předměstí, město, ale také šlechtický Nový dvůr nebo Dvůr Obora.

2.2. *Dispense*

Při výzkumu sňatečnosti se používají snubní protokoly. Jejich agenda byla však ve 20. století uložena ve fondech far v příslušných Státních okresních archivech (dále SOkA). Dokumenty z třeboňského vikariátního úřadu jsou uloženy v SOkA v Jindřichově Hradci, ale bohužel zmíněný fond není zpracován. Proto jsem neměla možnost se snubními protokoly jako pramenem pracovat.

Byl mi povolen přístup do fondu českobudějovické konzistoře, kde jsem se setkala s dispensemi¹⁰. Tyto žádosti o povolení k sňatku přes překážky vycházely právě ze snubních protokolů¹¹ a působnost měly téměř po celých jižních Čechách.

Dispens znamená úlevu od nějakého zákonitého opatření; zproštění, osvobození (od čeho), prominutí (čeho); církevní zbavení vázanosti zákonem ryze církevním.¹² Na konci 19. století tento pojem vysvětlil i kolektiv Ottova Slovníku naučného. Heslo „dispense“ mělo podobné vysvětlení, ale více blízké

¹⁰ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1530; kart. 1531; kart. 1554; kart. 1555; Dispenze od manželských překážek – nezralosti věku, tělené neschopnosti, manželského svazku, různosti náboženství, zločinu, pokrevenství, švakrovství, bigamie, duchovního příbuzenství a jiné, 1900 – 1902 a 1914.

¹¹ Tamtéž, sign. IV-A-1, kart. 1529; Snubní protokoly a jiné snubní doklady, 1905 – 1945.

¹² Lumír KLIMEŠ, *Slovník cizích slov*, Praha 1998, s. 128.

tématu. „*Dispense je propuštění z nějakého závazku nebo povinnosti, odstranění překážek, dovolení upuštění.*“¹³ Povolení se ale mohla udílet jen tam, kde byl problém ošetřen zákonem a kde hlavně byla dána pravomoc výkonné moci toto svolení vydat.

I když se vždy v archivních pramenech jednalo o dispense, byly tyto žádosti rozdělené do dvou signatur pod snubní protokoly a pod dispense od manželských překážek. Ale žádosti uvnitř se často překrývaly, nebylo pevně dodržováno rozdělení. V obou složkách se objevuje žádost o dispens z překážky příbuzenství i prominutí ohlášek a další. Přesto v snubních protokolech později převládají prosby o sňatek v zastoupení, zatímco dispense zkoumají stále příbuzenství a švagrovství v různých stupních a sňatky katolíků s nekatolíky.

Toto povolení mohl pravidelně udělovat papež, pokud se jednalo o obecné právo. Biskupové rozhodovali o zvláštních případech své diecéze. Ale stalo se i, že zastupovali papeže, který jim propůjčil plnou mocí právo rozhodovat za něj. Nebo jim dispensní právo bylo dáno výslovně zákonem. U manželských překážek dispense umožňovaly budoucí poměr, do kterého smluvní strany teprve vstupují. Druhý případ poskytoval napravení problému již nastalého. Při posuzování žádostí se přihlíželo na důvody, které se uváděly. Každý případ se musel dostatečně prošetřit, zda se zakládal na pravdě nebo jestli nebyly některé okolnosti zamlčeny. Tyto možnosti by pak učinily dispens neplatnou. Při diecézích vznikaly zvláštní úřady, které se zabývaly přímo přešetřovací praxí. „*Dispense mají se udílet zdarma, není však vyloučeno, by se pro účely kancelářské vybírala mírná taxa napřed určená...*“¹⁴ Placená částka se lišila dle toho o jak důležitý úkon se jednalo. Dále sazbu ovlivňovalo postavení žádající osoby – zda byla zámožná nebo chudá. Většinou hned k žádosti byla vložena peněžitá částka, nebo se prosilo o prominutí placení z důvodů chudoby, většího počtu potomků, či nemocných rodičů.

¹³ *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 7. díl, Praha 1893, s. 610-611.

¹⁴ Tamtéž.

3. VOLBA PARTNERA NA ZÁKLADĚ INZERCE V DENNÍCH PERIODIKÁCH

„O takovém nešvaru nemáme v naší drahé otčině žádného pojmu, a dá-li Bůh, nikdy se ho nedočkáme...“ To psala Antonie Čelakovská v dopise Boženě Němcové ze 16. ledna 1848. Co myslela paní Čelakovská slovem „nešvar“? Byla to právě rubrika podávání inzerátů v periodikách, kterou pozorovala v polských novinách. Z pohoršení je cítit opravdová nechuť a opovržení. Snad paní Antonie neznala dostatečně povahu českého národa, snad nevěřila v pokrok a v posun, ale opak se stal pravdou a tento „nešvar“ se objevoval i v českých novinách. Dokonce se frekvence podaných inzerátů každé desetiletí mnohokrát zvyšovala. Přesto v očích národa byl způsob takového seznámení viděn jako společenské ponížení. Možná, že tento náhled ovlivnily i nadpisy inzerátů: „*Nabídnutí k sňatku, Nevěstu hledá..., Opravdové či Upřímné nabídnutí k sňatku*“.¹⁵

3.1. „... přál bych si seznámiti se s dívkou neb mladou vdovou...“

V městském prostředí mělo setkávání mladých přísná pravidla. Už od raného dětství se potomci připravovali na dětských bálech. Velký rozmach celého společenského života se objevil právě v druhé polovině 19. století. Tehdejší nezadaní, slečny na vdávání a zajištění pánové mající nejvyšší čas na ženění, se potkávali na koncertech, různých oslavách, ale také na veřejných nebo domácích plesech. Oblíbené byly též čaje o páté, taneční hodiny a nejrozmanitější dobročinné akce. Společenské konvence však neumožňovaly situace, kdy by mladý pár mohl sdílet soukromí. Potencionální nevěstu vždy musela doprovázet gardedáma, která dohlížela na jejich správné chování. Neměšťanské dívky, dcery řemeslníků a dělníků, se rády ukazovaly v neděli na taneční zábavě, navštěvovaly předměstské poutě a posvícení. Na vesnici bylo seznámení dvou mladých lidí především politikou rodičů a třetí osoby - dohazovače. Relativně sami se

¹⁵ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 79.

setkávali na „tancovačkách“. Právě vesnické dívky byly inzeráty hojně vyhledávány.

Ke konci století se hlavně v měšťanské společnosti vyskytly i další zajímavé aktivity, jež umožňovaly setkávání lidí. Byly to sporty jako hlavně bruslení, projížďky na kolech nebo tenis. Mezi oblíbené činnosti patřily i pobyty na letních bytech, což se stalo módou hlavně na přelomu století. K tomu účelu se propůjčoval i třeboňský zámek, ale až po první světové válce.

Možnost seznámení nakonec nabízely i inzeráty v denním tisku. Objevovaly se nejprve v německých novinách, ale tato novinka brzy dorazila i mezi českou společnost¹⁶.

Před rokem 1848 se láska, a tedy i poptávka po ní, spojovala v neoddelitelný svazek s vlastenectvím. „*Nevěstu hledá mladý muž, obchodník, majitel domu v jednom městě českém, a žádá toliko od své nastávající, aby byla vzdělaná a jmění její vyrovnalo se jeho majetnosti, pak především, aby byla Češka uvědomělá.*“¹⁷ Bylo to české privilegium a zvláštnost. Milostný cit, náklonnost, oddanost se vyjadřovaly přes národně vlastenecké fráze. Na první místo byla stavěna především láska k vlasti. „*Upřímné vyzvání českým vlastenkám. Tři přátelé, dva státní úředníci a jeden stavitel, přejí si v tomto roce svůj mládenecký stav změnit a se třemi spanilými Češkami štíhlého vzrůstu (dvěma brunetami a jednou blondýnkou), dobrého srdce, skromné povahy a přiměřeného vzdělání se seznámiti.*“¹⁸ V literatuře se prosazovalo množství „veršotepců“. Ti chtěli zapůsobit prostřednictvím milostného, ale hlavně vlasteneckého rýmování nejen na ženy a dívky, ale také na přísné otce. Úspěch se mohl dostavit hlavně tam, kde dcera používala ke konverzaci převážně němčinu. Otcí - vlastenci byli tolerantní k tomuto přiklání svých dcer do národně obrozeneckého programu i k jejich milostnému vzdychání.¹⁹

Dosažení manželského stavu se v Čechách hodnotilo jako nedílná součást společenského statutu. Muž sňatkem dotvrzoval svou úspěšnou kariéru, vdávající se žena své kvality. Ideální představa života spočívala na pilířích šťastného

¹⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 78.

¹⁷ NL, 1.7.1862

¹⁸ Tamtéž, 1.1. 1885.

¹⁹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 75-76.

manželství - reprezentovaném harmonickým rodinným životem a útulným domovem.

Při výběru partnera platila přísná společenská pravidla, jež bylo nutno dodržovat. Prvním a hlavním z nich byla příslušnost k sociální skupině. To pro sňatkový trh znamenalo zúžení okruhu potencionálních ženichů, ale i nevěst. Avšak i přesto se tato zásada velice tvrdě a svědomitě naplňovala.

V dalších případech se rodiče při výběru partnera pro své dítě řídili i profesními pohledy. Často platilo, že dcery vyšších úředníků, lékařů nebo advokátů se vdávaly za muže ze stejné profese, jakou zastával jejich otec. Mlynáři si zase přiváděli dívky ze mlýna, vysokoškolští a středoškolští profesoři a s nimi i právníci se rádi otáčeli kolem dívek z úřednických rodin.

3.2 „...nedovoluje jinou cestou nevěstu si hledati.“

Bylo naznačeno, že rodiče dětí přibližně od věku dnešní povinné školní docházky dbali na to, aby se jejich ratolesti „seznamovaly“ v nejrůznějších situacích a na častých společenských akcích, které nabízely širokou možnost vzájemného poznávání budoucích eventuálních manželů a manželek. Proč se vlastně muži, a později i ženy, začali obracet k inzertnímu seznámení se? Důvody a jejich vysvětlení se objevují spíše jen v počátcích. V šedesátých letech 19. století každý druhý inzerát informuje, jaká nepříjemnost dohnala muže (inzeráty žen se zatím nevyskytovaly) k tomuto „pokleslému“ způsobu, který ho vlastně v očích většiny národa ponižuje. Z psychologického hlediska lze tyto muže rozdělit do skupin s nálepkami „samotář“ a „workoholik“.

Prvním argumentem pro podávání inzerátu byl nedostatek kontaktů s osobami, které by mohly mladého muže uvést do společnosti. „*Nemaje osobních známostí, nucena se vidí veřejným tímto způsobem nevěstu hledati.*“²⁰ „... *nemající dosti rozsáhlé známosti v rodinách, za kterou příčinou touto cestou vyzývá, aby rodiče za dcery a nebo dámy vůbec...*“²¹

²⁰ NL, 29.5.1863.

²¹ Tamtéž, 18.9.1863.

*„Jelikož pražádné známosti nemá, odvážil se touto cestou nevěstu sobě hledati.“*²²

Do druhé skupiny patřili pracovně vytížení muži (majitelé realit, továren a podobně). Byli tak zaměstnáni, že se obvykle nemohli bavit spolu s ostatní společností, a tudíž se jim vzdalovaly veškeré příležitosti na seznámení. „... *jemuž zaměstnání nedovoluje jinou cestou nevěstu si hledati.*“²³ Občas se našel i muž, který kombinoval obě příčiny. „...*a hledá za tou příčinou nevěstu touto cestou, an dílem pro neznámost, dílem pro zaměstnání jinak ji hledati nemůže.*“

²⁴

V osmdesátých letech se podávání nabídek k sňatku formou inzerátů stávalo stále vyhledávanějším způsobem k hledání partnera. Převážná část společnosti nový trend začínala respektovat, ale ne vždy se s ním zcela ztotožnila. To znamená, že ne každý jedinec tuto metodu využil. Hojně si lze přičíst, že uvedený postup se stal obvyklým. „... *hledá touto již obvyklou cestou družku...*“²⁵ „... *hledá touto již skorem obyčejnou cestou...*“²⁶ Také se zvedla frekvence zadávaných inzerátů.

3.3. „...nehledě toliko na hojnost mění jako spíše k zmíněným vlastnostem...“

Honorata Zapová ve svém díle „Nezabudky“ definovala dokonalou ženu: „*spojuje v sobě půvaby krásy s dobrotivostí srdce, zralostí rozumu, totiž s půvaby duševními*“, neboť jen „*ta jest nejdokonalejším výtvozem přírody*“²⁷ Kulturním a vyhledávaným ideálem se stala ženskost a skromnost.

Na venkově se docela málo ženichů mohlo spokojit jen s krásou nevěsty. I kdyby se sami chtěli ohlížet po fyzických vlastnostech, pak to ani majetkové poměry moc dobře neumožňovaly. „Vybytí“ sourozenců, dluhy a jiné položky

²² NL, 6.12.1863.

²³ Tamtéž, 23.12.1863

²⁴ Tamtéž, 5.11.1863.

²⁵ Tamtéž, 9.4.1884.

²⁶ Tamtéž, 16.6.1884.

²⁷ Jiří KLABOUC, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 92.

často nutily hledat spíše peníze. „*Příjemný zevnějšek*“ mohl být vhodným přídatkem, ale nutně se nevyžadoval. Mimo peníze a krásu pro venkovského člověka byl ještě méně platný zřetel pro volbu stavu. Ale důležitost stavu se uplatňovala nějak podvědomě. Zato se striktně hledělo, jak umí dívka vařit a jak zvládá ostatní domácí práce. „*Leckdy se však na to zapomene a bývá to příčinou mnohých mrzutostí, neboť mnohé nevěsty rády zapomínají na tu nejživotnější otázku a matky s nimi, nevedouce jich k tomu.*“²⁸

Měřítko krásy na venkově dosud nebyla uniformní díky obrázkům z časopisů a médií. Městské ženy vděčily za svůj pohledný půvab nečinnosti; mužná podsaditost venkovanek byla důsledkem tělesné práce. Na jedné straně tu najdeme domácnosti, kde určující jednotkou zůstávalo hospodářství, zájem o domácnost, o děti. Vedle věku a věna se také hojně žádalo o „domácí vychování“. Pod tím si můžeme představit právě zvládnutí domácích prací. Velký zájem byl o dobré kuchařky. „*...především, aby jí domácnost byla svatyní a v té aby dobře obeznaná byla...*“²⁹ To požadovali hlavně muži české národnosti pracující v cizině, nejčastěji v Rusku a v Rakousku. Ale takové dámy hledali i cizinci.

„*Seznáv na svých cestách řádné a výborné hospodyně slovanské, zvláště v Čechách a na Moravě a zejména na Hané, přál bych sobě za choti dívku pocházející z těchto krajin, která by k živnostníku se hodila a 2 až 3000 zl. vlastního jmění měla. Jsem rodem Němec, knihař, a převezmu v několika dnech závod i dům po otci, mám vlastního jmění k 7000 ... Stár jsem 26 roků, zdráv a veselé povahy, ctím každou národnost, což seznáv poměry v Rakousku, schválně podotýkám. V administraci listů se nachází má fotopodobizna a dosvědčení o majetku.*“³⁰

Na druhé straně vystupuje v řadě domácností do popředí snaha zdůraznit emocionální podstatu vztahů mezi partnery a členy rodiny. Dívka, slečna či bezdětná vdova pak měla mít ty nejlepší duševní vlastnosti. Nejednou se žádalo „*dobré*³¹ *a čisté*³² *srdce, ušlechtilá a klidná povaha, vzdělanost (tedy*

²⁸ Jan OLIVA, *Nábožnost našich venkovanů*, ČL 14, 1905, s. 401.

²⁹ NL, 14.3.1865.

³⁰ Tamtéž, 20.7.1865.

³¹ Dobré srdce má přinést ženě ve vínku mírnost, laskavost, oddanost a soucit.

³² Čisté srdce zase znamená neposkvrněnou mysl nevinné dívky, čest (cti) a mravy vdané ženy.

kultivovanost), *veselá mysl, dobré chování*“. Ale byl i pokus o nastínění fyzických požadavků, což se vyjadřovalo označením „*příjemný, slušný či sympatický zevnějšek*“. V některých případech se však kreativita neprojevila a zadavatelé inzerátu požadovali tak nějak všeobecně jako podle šablony. Dá se tedy předpokládat, že výskyt anoncí byl běžný alespoň do té míry, že většina společnosti je již přijala. „... *tato má míti mimo obyčejně žádané vlastnosti stáří as 20 let a má býti zdárná Češka. Klouzati se po želízkách znáti nemusí, aniž se žádá jaké jmění.*“³³

„*Zdraví, krása, volné, nezadané srdce, které by mu lásku láskou splácelo, mysl jará, veselá a vlastenecká a jmění velmi vítáno. Výbavy netřeba.*“³⁴ Muži toužili po ženách, které pečlivě hospodařily. To znamenalo, aby dbaly o dostatečnou reprezentaci rodiny na veřejnosti. Zároveň však byly nuceny vést skromnou domácnost a šetřit i na drobnostech.

3.4. „*Ožením se s dámou...*“

Otázkou pro nás zůstává i uvažování mužů. Co vše mohli ženám v inzerátech nabídnout, aby si vybraly právě toho jediného klienta oznámení. Z povahových vlastností byla zdůrazňována „*mravnost, svědomitost, cílevědomost, zkušenost, uvážlivost a šetrnost.*“³⁵

Potencionální ženichové na sebe rádi prozrazovali, že jsou „*zdraví, statní a příjemného zevnějšku*“, někdy to dokonce gradovali: „*velmi příjemného zevnějšku*“. Působili také na představivost žen: „*velké slušné postavy, inteligentního zevnějšku*“. Muž dával na obdiv i své vnitřní vlastnosti, mohl být „*velmi mírné a veselé povahy a bezúhonné pověsti*“, jindy „*bezúhonný a snaživý*“ nebo „*bodré povahy*“.

Soudobé představy o ideálním protějšku činil „*společenský statut muže*“, a tím se stal pán s dobrými vyhlídkami, pevným postavením nebo který měl „*charakter*“ (povolání), úspěch a společenské postavení. Tento společenský řád

³³ NL, 15.3.1865.

³⁴ Tamtéž, 26.5.1894.

³⁵ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 83.

umožňoval založení rodiny za předpokladu, že budoucí manžel bude mít dostatečný a stálý příjem. I při výběru muže se potlačoval zájem o fyzický vzhled ve prospěch jeho schopností a dovedností. Výš než krása se na žebříčku hodnot posuzovala mravnost, dovednost, svědomitost, cílevědomost a zkušenost, základním kritériem byla jeho perspektiva. Skutečné povahové vlastnosti stály až ve stínu jeho možnosti prosadit se a společensky uspět. Důležité tedy byly i pracovitost a píle, odvaha a dále zodpovědnost a rozum.

Ukončené středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání představovalo nejjistější odrazový můstek k budoucí kariéře, ale vzdělané čekala dlouhá cesta k naplnění ambicí, musel projít praxí. „*Dva bývalí kolegové z vysokých škol, nyní státní úředníci ve skvělém postavení se stálým sídlem v Praze, 32 roky staří...*“³⁶

³⁶ NL, 20.2.1885.

Nedostatečné existenční zázemí muže limitovalo, proto byla potřeba stabilního ročního příjmu³⁷. „*v definitivním postavení a s 2400 zlatých ročních příjmů...*“³⁸

Jaký věk se v inzerátech vyskytoval? U muže, který byl majitelem nějaké reality, nebo továrny, či bohatým dědicem, se jeho stáří pohybovalo od dvaceti do třiceti let. Po třicítce ztrácel muž svou atraktivnost, ale na druhou stranu výše věku byla spojena s rozumem, zkušeností, někdy i majetností. Sňatek úředníků zase vyžadoval finanční dekret, který byl v platnosti od roku 1800 do roku 1918 – povolení představeného. Potencionální ženich z řad učitelů, četníků, strážmistrů a policie musel dosáhnout na stanovený limit platu a postoupit k určitému služebnímu postavení, než-li se mohl odhodlat k sňatku.

Rubrika anoncí poskytovala velkou naději nejen pro příliš zaměstnané a nespolečenské pány, ale i a hlavně pro vdovce. Téměř polovinu inzerátů si

³⁷ I když se dají zjistit sumy platů dělníků, je poměrně těžké určit jejich kupní sílu. Záleží na poměrech místních trhů té doby. Ve dvacátých letech 19. století byla reálná mzda dělníka nízká, ale zato stabilní. Na prahu poloviny 19. století stoupají ceny více než nominální mzdy, což se dá přičítat k působení evropské revoluce 1848. Období stabilně nízkých mezd se projevuje i ve zvyšování sňatkového věku. Většina obyvatelstva měla už vlastní výdělek, lidé jsou méně závislí na soběstačném selském hospodářství, a tak musí pracovat déle, aby mohli vstoupit na manželský trh. Teprve na přelomu 60. a 70. let poklesly ceny zemědělských výrobků a vzrostla průměrná denní mzda u dělníků. Zato rakouská byrokracie si stěžovala na zmrazení platů. Denní mzda neškolené, ale fyzicky zdatné nádenické síly vzrostla z 30 krejcarů na dva zlaté. Úředníci si denně vydělali přibližně jeden a půl zlatého. Zlatník byl stříbrný šedesátikrejcar. Zlatková měna platila do konce roku 1899. Už v létě 1892 byla zavedena korunová měna, ale v široké veřejnosti se reforma prosazovala jen velmi pomalu. Do 1.1.1900 tak existovaly obě soustavy – zlatníková i korunová. Jeden zlatý odpovídal dvěma korunám. Ukázaly se menší výnosy v oboru zemědělství, které začalo čelit konkurenci dovozu z USA, Kanady a Ruska. A tak ti, co nevlastnili půdu, odcházeli- do průmyslu, do měst i do ciziny, aby jejich platy neklesaly. Poslední třetina 19. století je proto obdobím přesunu velkého počtu obyvatelstva. Přesun lidí do průmyslu se týkal hlavně Čech, neboť ty tvořily největší průmyslovou oblast Rakouska-Uherska. Tak mohla vzrůstat i průměrná reálná denní mzda. Na přelomu 19. a 20. století si učitel ročně vydělal 1200 K, což odpovídalo 600 zlatým, lékař v Čechách měl 4400 K ročně, advokát 6900 K a kvalifikovaný strojník 1500K. Dělník ale stejnou sumu za rok i utratil, a tak úspory i u lépe placených dělníků byly vzácné. A tak v inzerci do osmdesátých let uváděli dělníci a jinak manuálně pracující spíše roční příjem, který se pohyboval od šesti set až k tisíci zlatých. Úředníci, obchodníci a podnikatelé pak uváděli příjem vyšší a nebo kolik měli na hotovosti. Jejich peněžní zajištění totiž určovalo poptávku nevěst, neboť věno dávky mělo být přiměřeno finanční situaci muže. *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, Praha 1998, s. 218; *S dívkou vzdělanou, příjemnou ... s několika tisíci věna, přeje si za účelem sňatku seznámit se c. a k. úředník ve venkovském městě s 1200 zlatými příjmu...*“ NL, 26.9. 1883; „*Jsem 27 roků star. Slušného zevnějšku, všestranně i kupecky vzdělán, majitel 1600 zlatých v hotovosti, náboženství reformačního.*“ NL, 6.4.1884; Někteří pánové ale spíše brali než dávali. Žena měla jim pomoci k postavení, místu, majetku či jak už bylo řečeno k dostudování. „*Mladý, inteligentní, obchodně vzdělaný muž, 32 roky starý, příjemného zevnějšku ... nabízí po vzájemném poznání se ruku oné dámě, již pomoci by se nějakého trvalého místa domohl.*“ NL, 1.1. 1886.

³⁸ NL, 6.5. 1886.

podávali osamocení muži s jedním až třemi dětmi. Jejich stáří se pohybovalo od dvaceti čtyř let až do padesáti. Ti mladší s malými dětmi hledali manželku a především dobrosrdečnou matku, ti s odrostlejšími ratolestmi toužili po klidné, zaopatřené domácnosti a teple domova.

3.5. „Zda podaří se mi tuto naléztí druha duchem vzdělaného, srdcem ušlechtilého...“

Liberalizace evropské společnosti teoreticky umožnila mladým lidem širší výběr pro volbu životního partnera. Tato situace skýtala velkou naději především ženám. Čím mohla zlepšit své šance na manželském trhu dívka, kterou rodina hmotně pro život nezajistila? Svobodným výběrem partnera jí vznikla naděje, že si ji vybere muž pro jiné kvality než bohatství. Cesta k oltáři se pro ženu 19. století stala symbolem vysvobození ze starostí o budoucnost, a to ne vždy jen o hmotné zajištění, nýbrž i ze strachu z životní prázdnoty, z nenaplněné touhy po lásce k muži a k dětem. Sexuální vztahy a mateřství vtěsňovala společnost 19. století stále striktně do rodinného života ženy. Proto to netrpělivé čekání na ženicha, na toho pravého a jediného pro celý život.³⁹

Tak se v 80. letech 19. století v Národních listech začaly objevovat i inzeráty žen. Zpočátku jen sporadicky, ale jejich výskyt do konce století velice zesílil a často se téměř rovnal počtu inzerátů mužů. Jan Oliva v časopise Český lid z roku 1905 ale upozorňoval, že soudobé slečny to měly velice těžké při hledání toho pravého. „*Velkou potíž mají nyní při shánění ženicha děvčata s nátěrem městských slečinek a s jen malým jměním. Řemeslníka, menšího obchodníka nebo rolníka nechtějí, pro „inteligenta“ nemají dost peněz ani způsobů, menší úředníky také nechtějí, a tak 'zůstanou na ocet'.* Ještě hůře jsou na tom bohaté selské dcerky, vychované obyčejně po velkoměstsku.“⁴⁰ Žena byla viděna jako roztomilá, okouzlující, avšak křehká bytost plná silných emocí, vlastně jako protiklad a zároveň účelový doplněk racionálního muže.

³⁹ Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 56.

⁴⁰ J. OLIVA, *Nábožnost našich venkovanů*, s. 401.

O desetiletí později se počet nabídek podaných ženami několikanásobně zvýšil. Také se změnila forma zadávání. Více se o budoucí blaho slečen a vdov starali příbuzní. Zájem o štěstí dívek prokazovali otec a matka, jindy bratr či poručník. Chtěli se postarat o jejich „šťastnou“ budoucnost, nebo se jich zbavit? Rodiny a známí vdov uváděli svou snahu o to, „*aby táž nezhořkla v osamoceném žití*“.

Zajímavé je sledovat věk těchto žen. Je možné rozdělit je opět do dvou skupin. Polovinu tvořily slečny, jež byly zámožné, peněžní hotovost se pohybovala od deseti tisíc zlatých výše. A k tomu na druhou stranu byly hodně mladé, většinou 19-21 let. „*Dvě sestřenice, venkovanky, brunetka a blondýna ve stáří 17-20 let, dle úsudku jiných hezké, se jměním 150 000 zlatých, rády by se seznámily s továrníky, velkostatkáři, vyššími úředníky neb důstojníky.*“⁴¹ Malý počet takto mladých dívek ale nenabídlo žádné jmění. „*příbuzní mladé, osamělé dámy..., ...hledám pro svojí 19letou svěřenku, velmi slušného zevnějšku..., starší rodiče hledají pro dceru..., rodiče slečny 20leté, bez jmění..., příbuzní slušné starší dámy, modistky a hotovitelky dámských oděvů..., příbuzní 27leté dívky chtějí ji provdat za obchodníka. Mimo hezké výbavy nemá však tato žádného jmění, ale zato jest již od svého útlého mládí v obchodě zaměstnána.*“⁴²

Druhou skupinu inzerujících žen tvořily převážně vdovy, a to nad třicet let, ale byly také velmi majetné. Ani v jednom případě nebylo uvedeno, že by vdova měla potomky. Většinou užívala života tím, že se zajímala o kulturu a cestovala. Některé z neprovdaných žen snad mohly být matkami nemanželských dětí a pokud otcové jejich dětí nezemřeli nebo nebyli ženatí s jinou ženou, možná, že žili v nesezdaném svazku. Pokud žena získala kvalifikaci pro nějaké tehdy jí přístupné zaměstnání a chtěla je vykonávat, nemohla se provdat. Učitelkám to dokonce školský zákon zakazoval, a to až do roku 1919.⁴³ Přesto v devadesátých letech si podávaly inzeráty i učitelky. Pokud učily na venkově, „*nechtějí být samy*“ a měly zájem o vzdělané muže vedle sebe, s nimiž by si rozuměly.

⁴¹ NL, 1.2.1905.

⁴² Tamtéž, 9.6. 1894.

⁴³ P. HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, s. 101.

Budoucnost dospívající dívky nenabízela mnoho možností. Až do 18. století platil u privilegovaných vrstev vzorec: buďto sňatek, nebo klášter. V průběhu 19. století, v době, kdy církev v důsledku sekularizace společnosti ustupovala ze svých mocenských pozic, nabyly na významu některé ženské řády věnující se dívčímu školství. Vstup do těchto řádů nebyl podmíněn vstupním finančním vkladem, který představené očekávaly jen od novic ze šlechtického stavu. Třetí, společensky nejhorší možností bylo zůstat „na očet“. Být „*neprovdanou stárnoucí pannou, příbuznou, o niž nikdo nestál, stát se vděčným námětem vtípů a satirických šlehů.*“⁴⁴ Asi právě proto si dámy ve starším věku podávaly více inzeráty samy. Vidina osamocení a hlavně přístup ostatní společnosti je nutil snížit se tomuto způsobu seznámení. Jejich racionální úsudek však určitě nebyl nijak pokleslý, spíše ustoupil citu a poslání ženy.

Dalším z požadavků objevujícím se v inzerátech na obou dvou stranách byla zachovalost. Dnes se to dá vysvětlit tím, že mladí měli mít dobrou pověst a čistý trestní rejstřík. Zachovalost byla naprostou samozřejmostí u dívek, ovšem i o povahu muže se v českém prostředí příbuzní potenciální nevěsty bedlivě zajímali. Ženich musel mít nejen „*dobré vyhlídky*“, ale i „*charakter*“.⁴⁵ Proto velmi často v inzerátech zmiňovali svou zachovalost. Možná ale tímto termínem mysleli svůj věk a dávali tím najevo, že pod dalším označením „*v nejlepších letech*“ si má dívka představit opravdu vzrostlého, odvážného muže „*příjemného zevnějšku*“.

Do této kategorie se jistě pod pojem „*dobrá pověst*“ zařadila i sexuální zkušenost. Zatímco ale tato předmanželská praxe byla u mladého, svobodného muže pouze jiným výrazem jeho praktické zkušenosti, skrze níž prokazoval své mužství, od měšťanské dívky se očekávalo, že bude vstupovat do manželství jako panna. Autoritativní nadřazenost muže jako ženina učitele tak byla zhmotněná v rituálu svatební noci.

⁴⁴ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 74.

⁴⁵ NL, 1883.

3.6. „Malý oznamovateľ“

Anonce již měly v Národních listech své jedno vymezené místo, a to na stránce inzerátů pod titulem „*Malý oznamovateľ*“. Jedna řádka se platila deseti haléři a titulek platil za dva řádky, snad proto se používalo tolik zkratek. V prvních letech 20. století se nápadně zkracovaly inzeráty pomocí subjektivních zkratek. Tyto, dá se říci, si vytvářel každý jedinec sám. „*Úřad. 32l., intel., ve vel. kraj. městě, v stál. zajišť. post., vel., služ., post, př. a pensí, čestně nab. ruku dámě dom. vych., přim. stáří (vdova nev.). Lask. nab. p. „Venkovské zátiší“ in. kanc...*“⁴⁶

Posun přišel i s požadavky na něžný protějšek. Zda má být dáma štíhlá nebo naopak plné postavy se dozvídáme ve většině zadáních. Konec starého a začátek nového století má také větší zájem o rozlišení na blondýnky či brunetky. Vzdělání již nebylo myšleno jen jako obeznámení ve věci vedení domácnosti, ale nevěsty měly mluvit jak česky, tak německy, mít zájem o kulturu, orientovat se v literatuře a hudbě. U mužů se většinou žádala „jen“ zajištěná existence a budoucnost. „*...nehledí tak na věno jako na ušlechtilost duše a dobrotu srdce. Brunetky od 20-30 roků, vyšší postavy mají přednost*“⁴⁷

„*... s řádnou dívkou v stáří do 28 let, hezkou, možno-li brunetku, s krásnou pletí, střední postavy, řádnou hospodyní, dobrého srdce, ve vaření dobře obeznalou...*“⁴⁸

„*Moje příbuzná, dívka 20 jar čítající, všestranně vzdělaná, velice sličná, s věnem 10000 zlatých, přeje si provdati se za MUDra neb JUDra.*“⁴⁹

Na přelomu století docházelo také k seznámení přes určité dohazovače, soukromníky i firmy. Ty samotné si dávaly inzerát, že právě ony jsou jedinou a nejlepší cestou k manželskému životu. Bohužel o nich nic moc nevíme, snad jen že jejich služby upřednostňovaly nejvyšší vrstvy jako kruhy lékárníků, advokátů a továrníků. Zájem se točil především kolem velice zámožných nevěst. Měli tito

⁴⁶ NL, 6.1.1905.

⁴⁷ Tamtéž, 8.3.1901.

⁴⁸ Tamtéž, 28.1. 1894.

⁴⁹ Tamtéž, 25.3. 1894.

zprostředkovatelé úspěch? Logické usuzování napovídá, že ano. Vždyť byli někdo v městském prostředí váženým občanem a podal si inzerát, dal se předpokládat jeho pokles na společenském žebříčku, i když byl třeba lékařem. To jistě fungovalo i obráceně, tím se myslí odpověď na inzerát, neboť tito lidé se měli prokazovat na poště právě novinovým inzertním lístkem. Proto lze usuzovat, že občan s určitým společenským postavením se uchýloval v diskrétnost třetí osoby, které bezmezně věřil a také určitě velice ochotně platil vysoké poplatky za mlčenlivost. „*Hledám pro několik vyšších státních úředníků, profesorů, inženýrů. doktorů atd. nevěsty s věny. Nab. p. „Soukromník“ do ins. kanc. J. Grégra. Jindř. ul. 19. Úplná mlčenlivost zaručena.*“⁵⁰

„*Páni a dámy pozor! nedejte se lákati různými pokoutními dohazovači. Chcete-li skutečně cíle dojíti, obraťte se s úplnou důvěrou na „inteligentního jednatele“, Praha II, Růžová ulice číslo 17.*“⁵¹

„*Nemám vhodné příležitosti k sezn. a proto odhodl. jsem se k tomuto způsobu, majíc za to, že lepší jest než ony, kdy často osoba třetí jedná bez vlastního zájmu aneb porozum.*“⁵²

Nejvíce se u žen požadoval určitý, vymezený věk, domácí vychování, nejlepší duševní vlastnosti (ty ale méně), důraz se kladl na věno v hotovosti, což byl asi nejčastější skrytý důvod pro uzavření sňatku. Dámy také měly mít zálibu v oboru, jenž onen muž zastával.

Na konci prvního desetiletí 20. století byla rubrika „*Malý oznamovatel*“ rozšířena o podtitulek „*Dopisy*“. Pod záminkou korespondence se (spíše skrytě) i v tomto sloupku vyskytla nabídnutí k sňatku. Více této rubriky využívaly ženy. Přály si dopisovat s inteligentními muži, vzdělanými staršími pány, s nimiž by mohly rozvíjet své záliby v hudbě či literatuře. „*...dívky chtějí své myšlenky konzultovat se vzdělanými pány...*“ „*Korespondenci s pánem zajímajícím se o literaturu přeje si mladá, inteligentní dívka...*“⁵³ Někdy se ani netajily tím, že

⁵⁰ NL, 14.5. 1905.

⁵¹ Tamtéž, 25.6.1905.

⁵² Tamtéž, 26.2.1905.

⁵³ Tamtéž, 9.1.1910.

korrespondence má později vyústit ve sňatek. „...*dopisování za účelem lásky nebo pozdějšího sňatku*...“⁵⁴

„...*dopisovaly by si dvě mladé dámy z důvodů snadno pochopitelných*...“⁵⁵

Na začátku první světové války a hlavně po ukončení válečného konfliktu se objevily i inzeráty podané rozvedenými respondenty. Ale o rozvedené ženy byl také malý zájem, a to pouze za podmínky, že rozvod neměl být zapříčiněn vlastní chybou. „...*sňatek i s bez své viny rozvedenou*...“⁵⁶

„*Vyšší úředník, 31roků, ... otec dvou zdravých a hodných dětí, katolík, rozvedený, však ne vlastní vinou, míní se oženiti s intel., hodnou slečnou nebo dámou předsudků prostou*...“⁵⁷

Lidé už se nechtěli seznamovat jen v salonech při tanci, nad literaturou a hudbou, ale rozvíjel se zájem o sport a rozvoj tělesných vlastností. Velice frekventovanou zálibou byl tenis a vysoký zájem se rozprostíral i kolem pěší turistiky. „*Kroužek tří pánů hledá několik slečen, které již hrály [tenis]*...“⁵⁸

3.7. *Množství zveřejněných anoncí*

Jak již bylo napsáno na začátku této kapitoly: podávání inzerátů se považovalo ve vyšší společnosti za nešvar, nepřístojnost. Ostatní čtenáři novin se na to dívali trochu jinak, neboť četnost anoncí se závratnou rychlostí zvyšovala. Také už byly naznačeny inzerátové formulace hledání *již obvyklou cestou*. 19. století se vyznačovalo velkým a rychlým rozvojem, což se projevilo i v stále vyšším výskytu inzerátů, a to nejen v oblasti nabídky sňatků. V šedesátých letech 19. století, kdy se Národní listy začaly vydávat, množství za celý rok málokdy přesáhne počet deseti. Nejplodnější byl rok 1866, kdy bylo zjištěno na dvacet zadání. Polovina let sedmdesátých se již může chlubit s necelými padesáti inzeráty. Největší rozmach však přichází od poloviny osmdesátých let. Vznikla totiž přímo rubrika „*Nabídnutí k sňatku*“. V roce 1885 bylo již na sedmdesát

⁵⁴ NL, 4.1.1910.

⁵⁵ Tamtéž, 23.1.1919

⁵⁶ Tamtéž, 4.9.1914.

⁵⁷ Tamtéž, 27.3.1910.

⁵⁸ Tamtéž, 10.4.1910.

podání a hned v roce 1886 se jich dalo napočítat bezmála sto. Léta devadesátá tyto počty navýšila ještě rychleji: rok 1894 přinesl v Národních listech přibližně sto dvacet inzerátů s nabídkou sňatku a v roce 1896 jich lze nalézt na sto padesát.

S příchodem nového století se dostavil doslova boom tohoto způsobu seznamování. Nárůst od naposled zkoumaného roku 1896 byl o pět let později o 100 %. Kvantum inzerátů se v roce 1901 tedy pohyboval už kolem tři sta nabídek. Rozmach v následujících letech se nenechal zahanbit. Rok 1905 si pohrával s čtyřmi sty inzeráty, v roce 1910 jich bylo na šest set a pro zajímavost v roce 1919 se dokonce počet anoncí pohyboval kolem celého jednoho tisíce. Z této přímo úměrné a předpokládané řady nárůstu vystupuje rok 1914, kdy se objevil nepatrný pokles na pět set inzerátů za rok, a to hlavně v druhé polovině roku, což se dá brát jako důsledek začátku světového konfliktu.

Stejný rozvoj se dá pozorovat i v podílu mužské a ženské části. Inzeráty, které podávali muži, téměř ničím nevybočovaly, množství poklidně vzrůstalo dle předpokladu. U žen se vyskytla nejrůznější specifika. Zatímco v šedesátých letech 19. století se objevil v Národních listech první jediný a osamocený inzerát podaný dámou, těsně před branami století dvacátého zaplnila ženské anonce dokonce jednu třetinu z celkového počtu. Tento poměr zůstává víceméně neměnný, rostl celkový výskyt.

3.8. *Specifika*

S rozkvětem inzerátů na přelomu století bylo možno sledovat i větší sdílnost respondentů. Nabízitelé se snažili o sobě prozradit to nejlepší a co nejvíce. Hlavním tématem samozřejmě zůstával majetek a hotovost. I když na počátku dvacátého století udávání určité částky klesalo a sociální zajištění se rozpoznalo podle titulu a postavení ve společnosti, což většinou nechybělo. Ale byly i výjimky. „*Chci se oženit a hledám venkovské děvče, domácně vychované, s věnem nejméně zlatých 120000. Kdo jsem a co jsem sdělím na dotaz!*“⁵⁹

⁵⁹ NL, 1.1.1885.

Ovšem hodně napověděly též šifry, dnes bychom řekli značky či kódy inzerátů. V polovině devadesátých let 19. století se tato hesla nacházela jen v malé míře. Těsně před nástupem dalšího století byla rozšířena na 90% případů. A tak fantazie čtenářů brala za své a často možná stačilo přečíst si jen tyto značky: *Olga 17, Hudební,*⁶⁰ nebo *Jaroslav 30, Karel III, Pozdní štěstí, Důvěra, blondáček, Pavla.*⁶¹ V novém století také zapracovala originalnost a některé šifry vypovídaly i o duševním založení tazatele: *různé zájmy, jistý sňatek, dobrá duše 26, upřímnost 30, osamělá 55, štěstí 32, Leonidas, lesní zátiší,*⁶² *důvěrné přátelství, touha po lásce, vlna osudu, náhoda*⁶³

Je to zajímavé, ale i jméno hrálo při výběru partnera určitou roli. Tak jako nyní inzeranti přiznávají své zvěrokruhové znamení, tak někteří v devatenáctém století prozradili své jméno. Vedle „*naprosté mlčenlivosti*“ to byl asi velký zásah do soukromí. Našli se i tací, kteří si podle jména chtěli vybrat svou nastávající. „*Marie má se jmenovati a hezké postavy být. Jsem zvláště důvěrou naplněn, že zde najdu po čem toužím, tu pravou dívku hezkou a rozumnou. Věno potřeba nad 10 000 K.*“⁶⁴ Podmínky, jenž tento muž nastolil jsou dost specifické, ale naštěstí jméno Marie hodně rozšířené.

3.9. Profese

Muž se mohl oženit, až když ve společnosti dosáhl uznání. To znamená v době, kdy věděl, že se může o manželku a rodinu postarat a že ji uživí. Výběr partnera pak také závisel na sociálním postavení. Pokud tedy muž chtěl, aby na jeho inzerát bylo pokud možno odpovězeno, uváděl své postavení, své roční příjmy, peníze na hotovosti a své zaměstnání. Nezřídka se objevovaly profese řazené mezi vyšší vrstvy jako: lékař, doktor práv, profesor, podnikatel v nejrůznějších oblastech či majitel nějakých realit. Ale velice často si zadávali

⁶⁰ NL, 1894.

⁶¹ Tamtéž, 1896.

⁶² Tamtéž, 1901.

⁶³ Tamtéž, 1910.

⁶⁴ Tamtéž, 25.1.1905.

anonce „jen“ studenti lékařství a práv, kteří hledali většinou usedlé dámy s velkým jměním, aby je vydržovaly do ukončení studia.

*„Právník (v posledním ročníku) zasnoubil by se s dívkou, jež by mu k ukončení studií pomoci poskytla.“*⁶⁵

*„Absolvent MU, 29letý, odhodlaný dokončiti studia svá co nejdříve, nabízí velectěným dámám přiměřeného stáří sňatek, když mu k dokončení studií potřebný obnos laskavě poskytnut bude.“*⁶⁶

*„Doktorand lékařství, 27 roků starý, sympatického zevnějšku, muž charakterní a dobrosrdečný dle úsudku jiných, známý v kruzích studentských i vážených, jenž bude tento rok doktorem, nabízí sňatek inteligentní dámě, jež by jej do doktorátu podporovala. Podmínkou jedině zámožnost a něžnost.“*⁶⁷ Nejvíce byla v inzerátech zastoupena zaměstnání jako úředník a obchodník. *„Pro nedostatek příležitostí a mnoho zaměstnání“* se chtěli touto cestou častokrát seznámit i sládci a ředitelé pivovarů a mistři různých dělnických profesí (zedníci, pekaři, krupaři, ale i zahradníci). Za perličku lze považovat, že se zde jednou vyskytl i inzerát od žurnalisty.

O české dívky měli zájem také muži pracující v jiných slovanských zemích, ponejvíce v Rusku. Ať to byli dělníci na dráze, ředitelé panství nebo hudebníci, vždy požadovali zejména domácně vychovanou dívku, jež by se starala o jejich domov. Měla také ale být vzdělaná v hudbě a jazycích a svůj zájem směřovat k literatuře a ke hře na klavír. Ale také u jiných národností byly slovanské dívky na vysokém místě v žebříčku výběru.

Škoda jen, že nelze dohledat, kolik odpovědí a jaké na inzeráty docházely. Bohužel tento materiál byl dáván do rukou samotných inzerantů a ti vyžádané odpovědi i fotografie vraceli. Možná, že někde na půdě se nějaký ten materiál choulí pod nánosem prachu, ale bohužel nebylo času a možností se do tohoto zajímavého bádání pustit. To je tématem buď rozšíření diplomové práce nebo samostatného zpracování.

⁶⁵ NL, 12.8.1883.

⁶⁶ Tamtéž, 11.2. 1894.

⁶⁷ Tamtéž, 11.3.1894.

3.10. *Shrnutí*

Ve druhé polovině 19. století začali lidé využívat seznamování přes inzerát. Dokládá to liberalizaci společnosti a jisté uvolnění pravidel. Pohoršování, kritika a pokleslost se ozývaly hlavně z úst usedlejších měšťanů a konzervativců. Přesto si anonce razily v tisku svou cestu a docházelo k velkému nárůstu. Časem se ustálilo množství informací a velká zkratkovitost. S příchodem 20. století se objevovaly i nejrozmanitější profese a udávání značek.

Základním požadavkem při hledání nevěsty bylo určitě věno, a to jak hmotné zajištění, tak finanční hotovost. Na to navazovalo přiměřené postavení. Žena neměla nijak klesnout ve společnosti a spíše ji měl muž povznést výše. Důležité bylo finanční zabezpečení vznikající rodiny, a tak často musel jít cit, vzájemný vztah a náklonnost stranou právě hmotným nabídkám. U dívek se ale vysoce cenila láska k vlasti. Avšak manželka úředníka, obchodníka i právníka měla také ovládat vedle češtiny i německý jazyk.

Zatímco mezi prvními nabídkami převládaly požadavky domácího vychování žen, smysl pro domácnost a peněžní záležitosti. Postupující doba hledala i podle fyzického vzhledu. Nejčastěji pánové upřednostňovali barvu vlasů a na začátku 20. století se odhaloval i předpoklad celkového vzhledu. Jiní zase dávali přednost duševním vlastnostem a podmínce tiché a klidné domácnosti.

Dívky, které se musely rozloučit s myšlenkou romantické lásky a náklonnosti, hleděly samozřejmě k účtům a majetku muže. Ale také pro poklidnou budoucnost si všímaly povahy pána. Jejich ideál měl být vzdělaný a mít „ušlechtilé“ srdce a samozřejmě zaměstnání, které by zaručovalo dobré žití celé rodiny.

Periodik a jejich sloupků s inzeráty využívali hlavně muži. Důvodem byla vlastní zaměstnanost, která nedovolovala navštěvovat společenské akce. To zapříčinilo, že dotyčný mladík nebyl znám na pomyslném sňatkovém trhu, jenž byl dostatečně pozorován rodinami s dívkami na vdávání. Sporný pohyb

v kolektivu také zužoval okruh lidí, kteří by muže doporučili jako ženicha. Vedle svobodných pánů užívali tisku až z padesáti procent i vdovci.

Dámská část populace zpočátku asi neměla tolik odvahy používat inzeráty k seznámení s druhým pohlavím. Avšak od nesmělých krůčků v osmdesátých letech se prosazovala stále větší jistota. Důvody v těchto případech prozrazeny nebyly, ale budoucí nevěsty byly buď hodně mladé a movité a nebo dobře zajištěné vdovy. Předpokládá se tedy, že tímto způsobem hledaly přiměřeně společensky postavené muže, kteří pro dámy vyššího postavení nejlépe vyhovovali.

4. DISPENSE OD MANŽELSKÝCH PŘEKÁŽEK

Otázku manželského práva spravovaly v různých dobách církevní nebo světské úřady. Od dob Josefa II, který v roce 1784 vydal manželský patent⁶⁸, se toho až do časů nově vzniklé Československé republiky moc nezměnilo. Vyskytovaly se pokusy zasahovat do těchto záležitostí hlavně u chudiny, aby se zabránilo jejímu vzrůstajícímu počtu. U poddaných byla věc praktikována tím způsobem, že vrchnostenské úřady odmítaly vydat osobám, jejichž sňatek měl být znemožněn, „ohlašovací listy“. Bylo to teoreticky nezákonné, ale postižený neměl prakticky žádnou vyhlídku na to, že se dovolá práva.⁶⁹

V roce 1811 byl vydán pro rakouskou monarchii Všeobecný občanský zákoník, který právně upravil vztahy manželství. Výjimku tvořilo období druhé poloviny padesátých let a většiny let šedesátých. Zpátečnické síly v císařství se cítily velice silné, což v roce 1855 vyústilo v uzavření smlouvy mezi vídeňskou vládou a Vatikánem. Ta přenášela právní otázky katolíků zcela na katolickou církev, podrobeny byly kanonickému právu a svěřeny církevním soudům. Ustanovení občanského zákoníku dotýkající se manželství se od 1. ledna 1857 pro katolíky zrušila. S pádem bachova absolutismu se ale ozývaly liberální snahy o dovršení reformy v otázce snoubenců. V návaznosti na to se úprava manželského práva v podstatě vrátila zase do podoby před konkordátem. Stalo se tak roku 1868 tzv. květnovými zákony. Ty ale papež o měsíc později v celém rozsahu zavrhl. Pro rozvíjející se vztahy ve společnosti se ukázala smlouva z roku 1855 jako překonaná. Proto sám Vatikán přistoupil k jejímu zrušení (v roce 1870). Žádné další změny se dlouhou dobu neukazovaly, snahy byly vyčerpány a přežíval stupeň vývoje z přelomu 18. a 19. století, což se o století později se vstupem do 20. století zdálo jako přežitek.⁷⁰

⁶⁸ Patent byl vydán pro západní část habsburské monarchie. Tímto opatřením vstoupil rakouská stát do oblasti výlučně církevní pravomoci.

⁶⁹ Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1976, s. 374.

⁷⁰ Tamtéž, s. 375-376.

4.1. Překážky

Občanský zákoník hleděl na manželství jako na smlouvu, jejímž uzavřením se manželé zavazovali k plnění vzájemných povinností. Mohl je proto uzavřít každý, komu nebránila nějaká zákonná překážka (§ 47). Uvedená právní norma tyto kauzy velmi podrobně stanovila a charakterizovala jako nedostatek svolení ke smlouvě vzhledem k nedostatku schopnosti souhlas dát (duševní porucha § 48, nedostatek věku § 49), vynucení souhlasu (§ 55), omyl v osobě manžela, fyzická nezpůsobilost (§ 60), odsouzení k těžkému trestu, trvající manželství, rozdíl v náboženství (manželství mezi křesťany a nekřesťany - § 64), příbuzenství, švagrovství, cizoložství s budoucím manželem (§ 66), vražda či vražedné úklady vůči manželovi, jehož osoba bránila uzavření nového manželství (§ 68). Za komplikaci se považoval i nedostatek ohlášek.⁷¹

Církevní překážky se daly rozeznávat dvojí. První z nich –vylučující - bránily platnému uzavření sňatku. V případě, že manželský svazek už byl uzavřen, stával se ihned neplatným. Ale ani tento případ nebyl úplně ztracen, neboť manželé mohli zažádat o církevní prominutí – takzvaný dispens. Druhá skupina – překážky zakazující - nečinila manželství neplatným, ale dávala možnost odkladu svatby do té doby, než budou uvedené nedostatky dispensí odstraněny.

4.2. Povolení žádosti

K uzavření manželství se vyžadovalo sepsání snubních protokolů. Někdy se objevila skrytá obtíž mezi budoucími manžely. Ta se mohla týkat plnoletosti, respektive nepлноletosti. Věk dospělosti se vázal až k dvacátému čtvrtému roku věku. Když se mladí chtěli zasnoubit dříve, což nebylo zcela neobvyklé, hlavně u dívek, obraceli se o pomoc k rodičům.

⁷¹ Karel MALÝ – F. SIVÁK, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918*, Praha 1993, s. 471-472.

V Čechách až do dvacátých let 19. století převládala poměrně vysoká úroveň sňatečnosti i plodnosti. Sňatkový věk ženichů byl poměrně vysoký (26-28 let), zatímco slečny se vdávaly mezi 23. a 24. rokem života. Od třicátých let se věk snoubenců zvyšoval, a maxima dosáhl v padesátých a šedesátých letech – u mužů kolem 30 let, u žen asi 25-26 let. K malému snížení došlo spíše v první polovině 19. století.⁷² Zároveň se od druhé čtvrtiny 19. století zvyšoval podíl svobodných osob v populaci. Od sedmdesátých let se prosazoval opačný trend.⁷³ Ve městech se často u snoubenců uzavírajících sňatek vyskytoval vyšší průměrný věk. To mohlo být závislé na obtížnějším dosažení samostatného postavení nebo platu, jež by stačil k založení rodiny.⁷⁴

Na třeboňské farnosti v polovině devatenáctého století se projevoval středoevropský trend⁷⁵ v otázce sňatkového věku snoubenců. Dívek, které se vdávaly do dosažení 24. věku včetně, byla právě třetina. Vdov v tomto věkovém období bylo 0,2 %. Průměrný sňatkový věk žen tohoto období u prvního sňatku byl 27,8 roku, u mužů 31,5 roku. Muži nejvíce sňatků uzavírali mezi 28 až 31 lety, což tvořilo téměř čtvrtinu z celkového počtu.

Od počátku sedmdesátých let nastal obrat ve vývoji sňatkového věku a stáří při prvním sňatku se nadále v Českých zemích snižoval. V sondě z let 1898 až 1914 byl zjištěn průměrný sňatkový věk u žen téměř o dva a půl roku nižší - tedy okolo dvacátého pátého roku života. Vdovy se nezaznamenaly žádné, dívky, které se vdávaly před svým dvacátým čtvrtým rokem, bylo 52 %.⁷⁶ Podíl ženatých a vdaných osob v mladším věku postupně vzrůstal. S tím klesal i podíl dalších sňatků, a to snad i v souvislosti s prodlužující se délkou života.

⁷² Josef SRB, *Využití rodopisné studie pro historickou demografii*, Demografie 11, 1969, č. 2, s. 125-131.

⁷³ Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD 12, 1987, s. 216.

⁷⁴ L. FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti*, s. 207-208.

⁷⁵ Na přelomu 19. a 20. století se v zemích severní a západní Evropy vdávala sotva čtvrtina žen před dvacátým čtvrtým rokem věku. Ve střední a jižní Evropě se do 24 let vdávala asi třetina žen. Ale v Evropě východní bylo v tomto věku provdáno kolem 80% žen. Tato skutečnost by za „starého“ demografického režimu mohla být považována za hlavní příčinu rozdílů v míře porodnosti dotyčných oblastí. *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, Praha 1998, s. 197.

⁷⁶ Tamtéž, s. 200.

V případě nezletilosti se do matriky zapsalo, že otec souhlasí s uzavřením manželství. Věkovou nezralost dítěte tedy nahrazovalo prohlášení otce. To vše se odehrávalo pouze na místní faře, ale mohl se objevit problém, na který byl onen úřad krátký. Pak se jihočeští faráři obraceli na českobudějovické biskupství.

Děkanský úřad v Kardašově Řečici psal na konzistoř o povolení k sňatku nezletilé dívky. Ta měla být plnoletá až za osm měsíců. „*Otec opustil rodinu, odešel do světa a nevrátil se. ... Nevěsta nemůže získat svolení, a to ani od úřadu, neboť není hlášena jako sirotek a nemá ani poručníka. Živí se se svou chudobnou matkou, která by ji, dceru svou, viděla ráda zaopatřenu a prosí snažně, by jí svolení k sňatku tomuto uděleno bylo.*“⁷⁷ V některých případech docházelo k tomu, že dispens od překážky udělena nebyla. „*...domníváme se, že nevěsta zajisté ví, kde její otec se zdržuje, může jej snadno požádati, aby jí poslal písemné svolení k uzavření tohoto sňatku.*“⁷⁸ Odpověď v tomto případě byla dost strohá. Původní žádost možná mohla být jen úskokem.

K rozhodujícím kritériům při volbě partnera patřilo náboženství. Katolická církev prosazovala svůj rozhodující vliv při uzavírání manželství po celé 19. století. Sňatek katolíka s vyznavačem jiného než křesťanského náboženství se nepřipouštěl vůbec, sňatek katolíka s nekatolíkem vázala církev na dohodu týkající se víry dosud nenarozených dětí. Sepisoval se revers, žádalo se o dispens, peněžní úhrada byla v tomto případě dost vysoká. Dohoda uzavřená roku 1855 mezi rakouským státem a Vatikánem přinesla další tvrdé požadavky. „*Snoubenci se museli zavázat 'právním listem', že se katolík bude snažit obrátit partnera na svou víru; pakliže k tomu nedojde, nesměl nekatolík bránit katolické výchově všeho budoucího potomstva.*“⁷⁹

Málokdy se proto stávalo, že se katolík podřídil nekatolíkově a svatba i výchova dětí probíhaly dle nekatolíka. V roce 1900 se ve Štěpánovicích ženil katolík s protestantkou. Zdejší farář informuje konzistoř, že odepřel prohlášky

⁷⁷ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-1, kart. 1529.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 84.

v katolickém kostele, neboť sňatek se naplánoval před protestantským pastorem.⁸⁰ Objevovaly se také různé důvody, proč se takto snoubenci rozhodli. Ženich evangelík uvedl, že: „...zdedil po strýci usedlost rolnickou, ale strýc má podmínku, že si nevěstu vezme, neboť je chudá a více let u strýce sloužila.“⁸¹

Dalším problémem při sepisování protokolů bylo zjištění pokrevenství neboli příbuzenství. Tak se označovaly okolnosti, když „jedna osoba rodem pochází od druhé, nebo že obě pocházejí od téže osoby třetí.“⁸² Pokud zde hrála roli osoba druhá, mluvilo se o příbuzenství v přímé linii. Když tuto pozici zastávala osoba třetí, byla překážka v linii příčné neboli pobočné, která mohla vzniknout „nepočestným obcováním“. „Příbuzenstvo jest překážkou manželství. Zřídka jen naskytují se případy, že si bratranec za ženu vezme sestřenicí, a povídá se, že takové manželství nebývá šťastné.“⁸³ Příbuzenství, jinak řečeno pokrevenství, se objevovalo velmi často. Na malých vesnicích nastávala příbuznost mezi obyvateli častěji než ve městech. „Snoubenci bydlí na místě, kde rody jednotlivé jsou silně rozvětveny a mezi sebou svazky příbuzenskými spojeny a těžko je ženichovi v místě tom družku života, jež by s ním příbuzná nebyla, najíti.“⁸⁴

Překážky pokrevenství měly čtyři stupně. První stupeň ošetřoval sňatek nejbližších – otce a dcery, matky a syna nebo bratra se setrou. To se ale vyskytlo jen ojediněle. Do druhého stupně zasahovala svatba strýce s neteří, tety se synovcem, bratrance se sestřenicí, což už bylo častější. 54letý vdovec v Nepomuku se rozhodl, že si vezme svou neteř (dceru své sestry), jež se starala o jeho nemocnou první manželku a o domácnost. Otec nevěsty ochotně souhlasil: „... neboť je chudý, an dceři své nemůže dáti žádného věna a není pro ni naděje, že by jinak mohla býti zaopatřena, majíc svým zaopatřením spolubydlením

⁸⁰ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1530.

⁸¹ Tamtéž, kart. 1531.

⁸² *Ottův slovník naučný*, 10. díl, Praha 1896, s. 31.

⁸³ V. SCHWARZ, *O právních obyčejích lidu v krajině strakonické*, ČL 4, 1899, s. 194.

⁸⁴ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1531.

s ženichem svou pověst již poněkud poškrvněnou, ačkoliv z nedovoleného poměru posud žádné křiklavé následky se neobjevily“⁸⁵

Nejzajímavější na žádostech, které docházely na budějovické biskupství, byly důvody povolení sňatku. Psalo se na příklad, že nevěsta je již v pokročilém věku. Ten se ale pohyboval různě od 22 do 35 let. Dále se u nevěsty zmiňovalo, že je „*velice chudá a nemá žádné jmění*“. Oba tyto argumenty byly dále doplněny důvodem, že oba snoubenci většinou žili v malém místě, kde nevěsta nemohla najít jiného ženicha. Často se uváděla i víceletá známost, sňatek pak měl zabránit nečestnému obcování. „*Trvá již delší čas mezi nimi důvěrné obcování, přičemž pověst nevěsty trpí, a poněvadž od ženicha svého upustiti nechce, jest k obávání, aby k pádu přivedena nebyla a neprovdaná zůstati nemusila.*“⁸⁶ Také se díky budoucímu sňatku mohl vyřešit spor mezi rodinami. Někdy žadatelé působili na citovou stránku biskupství. „*Ženich jest jinak zachovalý a po jiných děvčatech se neohlížel, doufá pevně, že by se svou nevěstou klidný a spokojený život trávit mohl.*“⁸⁷ Od roku 1902 se také jako důvod k udělení dispense uváděl citový vztah, pokud se větě: „*máme se rádi*“⁸⁸ tomu tak dá rozumět.

Někdy za sebe prosili přímo sami snoubenci: ženich: „*Jsem 28 a půl roku stár, nemám žádného jmění; z té příčiny žádná jiná dívka mne za manžela pojeti nechtěla. Má nevěsta XY snad zdědí po otci domek nepatrné ceny, takže tímto sňatkem předce budu míti v byt do smrti postaráno.*“ nevěsta: „*Jsem nevalného zevnějšku a velice slabé, nepatrné postavy, jsem v pokročilém stavu těhotenství s ženichem, takže žádný jiný ženich pro tyto okolnosti by se mnou svazek manželský neuzavřel.*“⁸⁹

Jinou skupinu překážek tvořilo duchovní příbuzenství. Církev jmenovanou skutečnost velice nerada viděla. Žadatelé o dispens přes tuto překážku byli ve vztahu kmotr-kmotřenka, kmotra-kmotřenec. „*... překážka duchovního*

⁸⁵ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1530.

⁸⁶ Tamtéž, kart. 1531.

⁸⁷ Tamtéž, kart. 1530.

⁸⁸ Tamtéž, kart. 1531.

⁸⁹ Tamtéž.

příbuzenství, anto ženich jest kmotrem nevěsty při křtu svatém. Nevěsta je sirotek, jest v pokročilém věku, nemá majetek, žije se svým ženichem delší čas v tak důvěrném poměru, že následky jsou již viditelný.“⁹⁰

Povolení se mohlo udělovat i přes „zločin“. Pod tímto termínem je možno si za prvé představit cizoložství. Většinou se jednalo o případy na samotách po smrti manželky vykonávala hospodářskou a domácí činnost její setra, která se pak stávala partnerkou švagra. Než se rozhodli pro svatbu, sdíleli spolu i lože, někdy také již vychovávali své vlastní dítě, či děti. Jako překážka se uvádělo intimní spoluzití bez sňatku. „...žijí v konkubinátě již 7 roků – kdežto manželka ženichova zemřela teprve před 4 měsíci. V této době spoluzití narodily se snoubencům tři děti. Nevěsta věděla, že její souložník jest ženat a přijala ještě za života jeho manželky slib manželství.“⁹¹

Dalším a těžším zločinem se stávala vražda. Mohlo se přijít na to, že kvůli novému sňatku byl zabit první manželský druh. Dřívější manželství nemohlo být do roku 1919 rozvedeno úplně, pouze docházelo k rozluce. Ta se sice prováděla jako rozvod „od stolu a lože“, ale vzniklý stav nepovoloval rozvedeným nový sňatek.

Také švagrovství podle práva civilního i církevního tvořilo do jistého stupně překážku manželství. V linii přímé bylo vždycky manželskou překážkou již u Římanů, v pobočné linii⁹² se ustanovilo až za křesťanských císařů. V církevním právu se pojmem „švakrovství“ označoval poměr mezi: „jednou z osob souložících a pokrevenci druhé z nich. Podle toho pak, povstalo-li š. z manželství nebo ze souložení nemanželského, rozeznává se v církv. právě š. pravé a nepravé. A toto zase dělí se podle toho, dalo-li se nemanželské souložení před sňatkem či po sňatku.“⁹³ U překážky švagrovství byly rozlišovány také čtyři stupně. I když to vlastně nikdy nebyla fyzická překážka. Církev to velice nerada viděla. „...Dále budiž mu (žadateli) vysvětleno, že švakrovství stupně prvního jest překážka tak vážná, že pro obor církevní od ní dispensuje jen pan

⁹⁰ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1530.

⁹¹ Tamtéž, sign. IV-A-1, kart. 1529.

⁹² V pobočné linii byl míněn sňatek s bratrovo manželkou nebo s manželčinou setrou.

⁹³ *Ottův slovník naučný*, 24. díl, Praha 1906, s. 848.

Otec v Římě – a pro obor světský vysoce slavné c. a k. místodržitelství. Zasilání dispensní žádosti do Říma, od nás na sta mil vzdáleného – spojeno jest ovšem s výlohami peněžními a vyžaduje i delšího času.“⁹⁴

Švagrovství prvního stupně spojovalo nejčastěji muže se sestrou zemřelé první manželky. Nová snoubenka měla velice blízko k dětem muže, postarala se o nemocnou ženichovu matku, znala už jeho domácnost, neboť tam většinou pomáhala jako pomocnice a služka u sestry a žila tam již před sňatkem. Malé obytné místo často vedlo ke svedení dotyčné slečny a důvodem manželství mohlo být i budoucí dítě: „...(otec nevěsty) toho (sňatku) si přál...kvůli vychování dítěte, ale také proto, že se obával, že by tělesně prohřešiti se mohla se svým švagrem, společně s ním bydlíc v jedné a téže světnici, což se i skutkem stalo a na ní je očividně znatelné.“⁹⁵ Při překážce švagrovství druhého stupně se muž zpravidla ženil se sestřenicí své zemřelé manželky.

Při výzkumu se objevil případ, že muž a žena nechtěli ani vstoupit do manželství, ale jen zapsat děti jako manželské kvůli případným alimentům. Fara jim však nařídila sňatek, nezbylo než souhlasit. Nemanželské děti nejvíce se nalézaly na odlehlých samotách a jednotách v okolí Třeboně. Ve více než padesáti procentech se o uzavření manželství kvůli zapsání dítěte jako manželského dohodli až u druhého či dokonce třetího narozeného potomka.

V druhé polovině 19. století se hojně odjíždělo do Ameriky. V Národních listech mezi inzeráty různé firmy nabízely zajištění plavby nebo palubní cestovní lístky, které se nedaly získat jiným způsobem a hlavně „levněji už to také prý nešlo“. I když se rozmáhala industrializace a urbanizace, a to až do první světové války, vyskytovala se vysoká míra zámořské emigrace. Do konce 19. století převládali vystěhovalci do USA spíše ze severozápadní Evropy a Německa. Kdežto před válkou to byli lidé hlavně ze zemí střední a jižní části starého kontinentu.⁹⁶ Emigranti odjížděli sami či společně ve skupinkách. Také

⁹⁴ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1531.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, s. 196

v Americe se projevila náklonnost mezi osadníky a snoubenci uzavírali sňatek v té daleké zemi.

Někteří se po větších či menších úspěších vraceli domů. Fara ale v tom případě nevěděla, jak s oním sňatkem, uzavřeným v cizině, naložit. Uznat – neuznat. Co podniknout? Nepochybně nepostupovali faráři sami. Ano, žádalo se o pomoc a návrh postupu budějovické biskupství. „... manželství ... v *New Jersey v Americe před smírčím soudcem uzavřené sluší také u nás – ovšem pokud mu žádná zrušující překážka v cestě nestojí – považovati církevně i státně za platné, a to z toho důvodu, že v krajině v níž sňatek ten - byť i civilně – byl uzavřen, nebyl dekret tridentský prohlášen, a proto sňatky i bez formy tridentké v ní uzavřené církev za platné uznává...*“⁹⁷

Velký problém se ukázal s první světovou válkou. Muži najednou hromadně odcházeli na frontu a zanechávali za sebou ve vsi dívky se svými potomky. Válka předsignalizovala smrt a utrpení a v případě nemanželských dětí i nezaopatřené sirotky. Proto se od září 1914 rozmohla žádost o vykonání sňatku v zastoupení.

Co bylo potřeba k takovému sňatku? Nevěsta musela učinit manifestační přísahu, že je svobodná a nezná žádnou překážku. Tuto přísahu činil i ženich, tedy v tomto případě za něj slib dával zástupce. Toho si ustanovil výběrem sám ženich a z fronty zaslal zástupci plnou moc. Plná moc měla své předepsané formule a nutné požadavky. Když ženich poslal z pole lístek nahrazující zmocnění, který neobsahoval všechnynáležitosti, zakročila konzistoř a uvedla ve své zamítací odpovědi, co vše by mimo jiné měla plná moc z fronty obsahovat.

„U plné moci je třeba aby:

- 1. listina měla nadpis 'plná moc'.*
- 2. ženich byl v ní označen jasně křestním a vlastním jménem a udal oddíl v poli.*
- 3. nevěsta byla jasně značena křestním a rodným jménem, jménem rodičů a obce s číslem.*

⁹⁷ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-1, kart. 1529.

4. oznámil plnomocníka – křestním a vlastním jménem a obcí s číslem.
5. oznámil, že není překážka, že je svobodný.
6. byli dva svědci a od velitele oddílu potvrzeno, že tam ženich slouží.⁹⁸

Předkládaly se křestní listy obou, otcovské svolení (pokud byl jeden nebo oba snoubenci nezletilí), příslib, že je ženich katolík a že je svobodný. Dále muselo být dodáno i povolení z místodržitelství. C. a k. velitelství svatbu bez problému povolovalo, ale zjistit, kde o svolení žádat někdy představovalo nebývalý um. „*Je-li odveden k zemské obraně aneb domobraně, poněvadž není v poli, nepodléhá vojenské duchovní pravomoci a též nepotřebuje ku sňatku dovolení. Byl-li však odveden k c. a k. doplňovacího velitelství svého pluku, ale podléhá ... ve válečném bojišti občanské duchovní správě, a proto nepotřebuje od c. a k. superiorátu prohlásek ani dispenze od nich.*“⁹⁹

Po válce se vojáci vraceli z pole, na konzistoři se objevovaly listiny s problémem vesnických klepů, že muži v Uhrách uzavírali sňatky. Fary si s tímto opět nevěděly rady a netroufaly si řešit tak choulostivou situaci sami. Shovívavost však byla velkolepá a na tyto desinformace se ohled příliš nebral, takže se i po válce v Čechách slavilo často svatební veselí. Laskavost biskupství se ukazovala i v uvolnění administrativních úkonů. Po válce totiž nefungovala pošta, a tak byl problém shánět vojenské dokumenty potřebné ke svatbě s vojákem.

⁹⁸ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-1, kart. 1529.

⁹⁹ Tamtéž.

5. SVATEBNÍ OBYČEJE, ŘÍKADLA A POVĚRY

Město Třeboň během druhé poloviny 19. století procházelo velkým rozvojem a stalo se dokonce okresním městem. Přesto se zde udržovalo spíše vesnické žití a rituály. V dobové etnografické literatuře¹⁰⁰ se lidé též seznamovali s lidovými obyčejí, které byly spjaté s přípravou a průběhem svatebního obřadu ve vesnickém prostředí. Tomuto tématu se pro měšťanské prostředí věnovala diplomová práce Lenky Charvátové¹⁰¹ Svatba na venkově byla více doprovázena různými tradicemi a zvyky. Některé se zachovaly do dnešní doby, jiné se změnily, nebo úplně zanikly. Každou část procesu sňatku doprovázela zajímavá přísloví a pověry.

Oslava budoucího manželství jako významný mezník v rodinném životě měla ve všech společenských vrstvách své určité formy vnějšího i vnitřního uspořádání. Kroky, které vedly k uzavření sňatku, se dlouhé věky řídily pevnými pravidly, jež budoucí manželé a především jejich rodiče respektovali.¹⁰² Nejnižší sociální vrstvy nebyly svázány danými konvencemi. Na celém území Čech¹⁰³ se objevoval podobný průběh slavnosti.

5.1. *Hledání partnera*¹⁰⁴

V městském prostředí bylo vše pod dohledem přísné společnosti. Vlastní svatební politiku měl i venkov, avšak tam tato velká událost přinášela potěšení, radost a rozptýlení celé obce.

¹⁰⁰ ČL 1 - 89, 1892 – 2002.

¹⁰¹ Lenka CHARVÁTOVÁ, *Svatební rituály v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století*, DP PF JU, České Budějovice 1999.

¹⁰² M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 77.

¹⁰³ Jedná se o oblasti bez moravských krajů.

¹⁰⁴ Pověry k předpovědi o budoucím manželovi: *Když se děvčeti párá pravý rukáv, v brzku se vdá. Zdá-li se někomu o pohřbu, půjde brzo na veselku. Které děvče spatří z jara první pár vlaštovek, vdá se v roce. Které děvče čistě myje hrnky, zvláště dna, to má hezkého mládence na veselku. Aby se děvčatům zjevil ve snách ženich, tedy postí se na den sv. Ondřeje (30. listopadu) a pak jdou neoblečena spat. Na sv. Ondřeje apoštola, má si děvče (mládenec) napsati na lístky jména těch, o něž se zajímá, a ty si dáti pod hlavu. O kom z nich se jí (jemu) bude té noci zdáti, toho dostane. Chce-li se některá vdát, nebo některý oženit, vyhledá před sv. Jiřím čtyřlístek, který dá nepozorovaně druhému do bot.* Josef CYTERÁK, *K svatebním obyčejům na Smíchovsku*, ČL 5, 1896, s. 64; *Podarí-li se to, jistě se vezmou.* Florian FENCL, *Před svatbou a na svatbě*, ČL 11, 1902, s. 299; *Dítě, které má kočku rádo, bude prý svou ženu velice milovat.* Směs, ČL 22, 1913, s. 159.

O volbě budoucího protějšku velice často rozhodovali rodiče – hlavně u děvčat, a to jak u zámožnějších, tak u chudších vrstev. Děti se na venek nevzpouzely, neboť by porušily třetí přikázání desatera: „Cti otce svého i matku, abys byl dlouho živ...“¹⁰⁵ Často se rodiče s někým poradili, případně využili tehdy velmi rozšířených a vyhledávaných služeb dohazovače či dohazovačky¹⁰⁶. V Praze nabídku a poptávku potencionálních adeptů na manželství plnily společenské bály a jiné kulturní akce.

Ještě v první polovině 19. století se nepovažovalo za nezbytné, aby se manželé před slibem manželství blíže seznámili. Důraz se kladl především na rozumové námluvy, neboť sedlácký život nepřál uplatnění ideálního citu.¹⁰⁷ Uplakaným a zklamaným nevěstám se pro uzavření manželství z rozumu vnucovalo francouzské rčení: „Láska se teprve dostaví...“ Ne vždy to byla pravda. Sňatkem se žena dostávala do područí muže a byla mu povinna náklonností a úctou.¹⁰⁸ „Lásky se člověk nenají,“ slyšely dívky kolem sebe. Pojem i požadavek vzájemné obliby a štěstí byl u mladých spojen s myšlenkou společně dobře hospodařit a tudíž žít ve spokojené rodině, která je toho výsledkem. Z křesťanského hlediska šlo hlavně o zplození potomstva.

Jedno z pravidel, které se při výběru partnera úzkostlivě respektovalo, se týkalo příslušnosti k sociální skupině. Platilo také obecné pravidlo, že muž svou ženu společensky povznáší a žena přebírá jeho společenský status. Sociálně nižší společenské vrstvy si životního partnera vybíraly daleko spontánněji. Ve venkovském prostředí soužití manželů mnohdy začínalo i bez církevního požehnání.¹⁰⁹ Hlavně na samotách a ve společenství různých jednot spolu žili muž a žena bez sňatku a často vychovávali i své nemanželské děti. To potvrzují různé žádosti o dispense v záležitosti uzavření pozdějšího manželství.

Muž uzavřením manželství potvrzoval svoji společenskou úspěšnost a zastupoval rodinu navenek, platil daně, disponoval penězi, určoval rámcově rodinný rozpočet, rozhodoval o osudu manželky a dětí. Manžel pak v 19. století

¹⁰⁵ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Stuttgart 1984, s. 72.

¹⁰⁶ Starší důvěryhodná osoba.

¹⁰⁷ Čeněk ZÍBRT, *Svatba na Plzeňsku*, ČL 30, 1930, s. 281-285.

¹⁰⁸ M LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 75.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 80.

vyžadoval od své ženy absolutní poslušnost a podřízenost, vlídné chování, péči a lásku.

Celé jedno jednání se dohaduje Lízal, otec Maryši, s Vávrou o penězích na věnu pro Maryšu.¹¹⁰ „A že ona Vávru nebude chtít? Co s tím – musí!“ Žádný cit reprezentoval i druhou polovinu 19. století. Snad přežívalo mínění středověkého lékařství, jež řadilo posměšně lásku mezi nemoci a hledalo na ni dokonce nejrůznější léky. Náklonnost a nejrůznější láskyplné postoje se mohly lépe projevit až na počátku dvacátého století. Až mezi světovými válkami začala převládat myšlenka manželství jako vyvrcholení lásky, která tomuto svazku předcházela, a měla se v tomto pojetí dále rozvíjet. Předtím svazek mezi manžely vycházel ze spolupráce, porozumění a měl tvořit obranu proti vnějším nepřátelským vlivům a nebezpečí. Rozhodující úlohu při námluvách nesly společenské konvence a hospodářské, politické nebo rodové zájmy.¹¹¹

Také velký věkový rozdíl nebyl výjimkou. V měšťanském prostředí, vzhledem k povinnosti mít hmotně zajištěnou budoucnost, se muži jen zřídka ženili před třicítkou. A protože bylo společensky žádoucí, aby se dívka vdávala pokud možno mladá, věkový rozdíl mezi manžely býval zpravidla vyšší než dnes. Veřejné mínění i literatura obracející se k dospívajícím dívkám, považovaly dvacítku za nejvhodnější věk k uzavření manželství. „*Také na stáří se u snoubenců příliš nehledí. Ženich bývá někdy více než dvakrát starší než nevěsta. Řikává se: 'Chlapec na louce – holka na kolíbce. Nerado se vidí, když se ženich uchází o mladší dceru, ač jest starší její sestry ještě svobodná. Vdá-li se mladší dcera dříve než starší, říká se o ní, že své starší sestře 'hodila groš do trní'*“.¹¹² Věkový rozdíl manželů v třeboňské farnosti nebyl ve většině případech dvakrát takový. Nejčastěji se vyskytoval případ, že muž byl starší o jeden až pět let. Vyšší věkové rozdíly se ale přesto objevovaly. Pokud přesahovaly dvacet let, byl muž z osmdesáti procent vdovec. V případě, že byla starší žena, byl muž mladším až o pět let. Na přelomu století lze vypozařovat snahu, aby snoubenka byla věkem

¹¹⁰ „Lízal: Nesmíš zapomínat, že seš vdovec a že máš tři děti. A dyž já ti dávám pět a třicet set, mohl bys mět na tem dost. Přece nedám dceři všecko a sám abych šel po žebrotě.“ Alois a Vilém MRŠTÍKOVÉ, *Maryša*, Praha 1965, s. 13.

¹¹¹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 75.

¹¹² V. SCHWARZ, *O právních obyčejích*, s. 194.

spíše blíží k muži, a tak se věková různost pohybuje od čísla jedna až do čísla deset.

Způsob hledání nevěsty záležel mimo jiné na sociálním postavení rodiny. U chudých lidí se obyčejně obtíže nenašly: „jaký šel, takovou našel“. U majetnějších to již probíhalo jinak. Hlavním stanoviskem při výběru byly majetkové poměry, a ty také z devadesáti procent rozhodovaly. Naplno zde fungovala přímá úměra, neboť čím bohatší ženich, tím větší problém nalézt vhodnou - bohatou nevěstu. To fungovalo i opačně.¹¹³ Další překážkou mohla být i víra, ale o tom v jiné kapitole. Jakmile se „obhlédly“ majetkové poměry dívek, které přicházely v úvahu, nebo přece jen se objevila vzájemná náklonnost, nastoupily domluvy rodičů, zda se k sobě ti dva „hodí“. Pod tím si lze představit úmluvy o majetku a věnu. Jestliže to dobře dopadlo, šel ženich prosit o ruku nevěsty a v případě, že se dostavilo svolení, došlo na námluvy.

5.2. *Námluvy*¹¹⁴

Každé svatbě předcházely zasnuby. To byla na venkově velká událost. Když se námluvčí objevil na návsi, vybíhali zvědavci ze všech domů, aby věděli, kam jde. Na námluvy k nevěstě se vypravil většinou v neděli odpoledne ženich a s ním jeho otec, dohazovač nebo družba¹¹⁵, někde i rychtář s písařem a někteří muži z příbuzenstva. Matka ženicha přicházela jen, když byla přespolní a nevěstu ještě neznala. Pak jí věnovala zlatáček na „dobrou vůli“.

Domlouvala se hlavně výše a vyplacení věna a také datum svatby. K tomuto smlouvání docházelo zpravidla v době, kdy hosté v sobě již měli několik sklenek pálenky, vína či piva. Nejednou se také stalo, že ke smlouvě nedošlo, protože otec nevěsty nechtěl dát tolik, kolik si ženich představoval. Věno¹¹⁶ připadlo muži a bylo většinou použito na zaplacení sourozeneckých

¹¹³ J. OLIVA, *Nábožnost našich venkovanů*, s. 401-402.

¹¹⁴ „Chce-li nevěsta ženicha k sobě připoutati, má mu, když přijde na vejhledy, tak židli postaviti, aby seděl zády obrácený ke dveřím.“ J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 64.

¹¹⁵ Ženichův druh nebo druhý po ženichovi.

¹¹⁶ Věno znamenalo větší obnos peněz, majetek movitý i nemovitý, na venkově dobytek. Bývalo zvykem, že nevěsta nebo někdo za ni odevzdal nemovitost k ulehčení nákladů spojených s jeho nastávající povinností živit manželku.

podílů a dalších dluhů. Muž měl pečovat o polní a ostatní hospodářské práce a starat se o výživu rodiny. On tedy jednal, prodával sklizeň pozemků. Kupoval i prodával dobytek, rozkazoval čeládce a byl vůbec pánem a velitelem v hospodářství. Žena držela plné vedení domácnosti, obstarávání kuchyně a drůbeže. Žena mohla mít i svá mimořádná vydání. Na to jí vynášela drůbež, která byla jejím výhradním majetkem. Také jí příslušel výtěžek z krav a z máku i lnu. S tímto výdělkem mohla žena samovolně nakládat.¹¹⁷

Domlouvání na zasnubách trvalo dlouho, avšak po dobrém ujednání, podepsání a shodě si nevěsta se ženichem podali ruce a ženich věnoval své budoucí malý dárek – závdavek, většinou jí odevzdal peníz – tolar, jindy stříbrný, u majetnějších i zlaták.¹¹⁸ Povinností ženicha poté bylo na faře vyjednat ohlášky.

5.3. Ohlášky

Pro všechny společenské vrstvy platila povinnost trojích ohlášek.¹¹⁹ Zveřejňoval se úmysl uzavřít sňatek mezi dvěma jedinci. V kostele většinou zaznělo „... ohlašuje se láskám vašim, že v stav manželský vstoupiti míni...“ Takto se hlásalo z kazatelny třikrát po sobě - nejčastěji o třech nedělích, svátcích, nebo i při obyčejném shromáždění farníků. Smyslem ohlášek bylo, že kdokoli mohl pronést námitku vůči legalitě ohlašovaného manželství. Ohlášky obsahovaly vyzvání, aby „každý, kdo věděl o nějaké překážce k zamýšlenému manželství, ji oznámil příslušnému občanskému nebo církevnímu úřadu“. Ohlášky byly také pojistkou proti tajnému sňatku, třebaže uzavřenému z lásky. Jestliže pocházeli snoubenci z různých farností, realizovaly se ohlášky na obou místech. V případě, že budoucí manželé patřili mezi majetnější, nebo chvátali z různých důvodů na vlastní svatební obřad, mohli si zaplatit všechny troje ohlášky na jeden den. Na vlastní ohlášky se nikdo neodvážil jít z pověry, aby se prý v manželství nehádali.

¹¹⁷ J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 64; Předpokládá se, že hospodářství všemi těmi naturáliemi a zvířectvem disponuje.

¹¹⁸ Č. ZÍBRT, *Svatba na Plzeňsku*, s. 282.

¹¹⁹ Ohlášky zavedl již v roce 1215 IV. lateránský koncil, potvrdil je koncil tridentský. Na našem území byl tento zvyk respektován do roku 1949 a respektovaly jej všechny křesťanské církve; M. LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 87.

Po druhých ohláškách (týden před svatbou) chodili mládenci s družbou a družičkami zvat na svatbu.¹²⁰ Družičky zvaly u přátel nevěsty, mládenci zas u ženichových přátel. Všude byli pohoštěni. Družbu si vybral sám ženich a jeho povinností pak bylo řídit průběh celé svatby.¹²¹ S organizací pomáhaly i slavnostně oblečené dívky. Mládenci nosili po celou dobu příprav na klopě rozmarýnu s pentlí, jenž bývala většinou červená, ale v některých krajích se užívala i stuha bílá. Na svatbách se jim dostávalo čestného místa, protože stejně jako družba byly tyto „družky“ nevěsty považovány za „druhé“ nejdůležitější po nevěstě – jak u oltáře, tak na hostině až do konce svatby.¹²²

Třetí ohlášky se odehrávaly v neděli před svatbou. V ten čas se zadělávalo těsto a pekly koláče. Bývalo zvykem, že ženy z celé vesnice přinášely do domu dary nebo-li „pomoc“ v podobě potravin. Většinou se pro přehled zapisovalo, kdo co přinesl, aby se pak potraviny mohly oplatit tomu, kdo příště bude vdávat dceru či ženit syna. Pekly se malé svatební koláčky i velké koláče. Tyto koláčky se roznášely hned po upečení všem příbuzným a známým, někde i těm, kteří na svatbu nebyli pozváni.

Nejdůležitější byl „vandrovní koláč“¹²³ pro ženicha. Ten mohl mít v průměru až dva metry a na vrchu byl zdoben cukrovinkami ve tvaru různých věcí jako kolíbkou, srdcem, koníčky a jinými. V pečení koláčů pokračovaly družičky i v pondělí, zatímco snoubenci odešli ke zpovědi. Poté došlo mezi budoucími manželi k výměně darů. Nevěsta měla pro ženicha zpravidla košile, šátek a někdy vyšívané kapesníčky. On jí zase věnoval boty (střevíčky), punčochy, jindy podvazky nebo koláč. Někdy jí posílal již před zpovědí

¹²⁰ Na Chrudimsku chodila zvat nevěsta sama, v okolí Prahy se často používaly tištěné formuláře.

¹²¹ Slavnostní událost se neobešla bez „režiséra“. Nebylo-li určeno jinak, tuto funkci zastával ženichův svědek – družba, zvaný též tlampač, plampač, nejstarší mládenec, starosta, smlouvčí, starosvatbí, svat, starosvat. Byl řečníkem, smluvčím, inscenátorem, vypravěčem a pořadatelem v jedné osobě. Jeho hlavním úkolem bylo řídit chod svatby a obveselovat všechny přítomné vtipnými průpovídkami, přípitky, anekdotami, alegorickými povídkami, příslovím.

¹²² Josef J. KOŘÁN, *Selská svatba v okolí vorlickém*, ČL 6, 1897, s. 141.

¹²³ Někde místo koláče se dělal věnec. Ten se zadělával z nejlepší mouky a byl spleten ze širokých pramenů jako vánočka. Také se výjimečně užívalo mandlí a hrozinek. Na stůl přišel až po masitých jídlech. Někdy se používaly jako výkupné za nevěstu pro místní ženy, když byla z jiné vsi. Často pro tento koláč museli v domě mít zvláštní stoleček.

malované modlicí knížky, ty ale nevěsta „vzala až po svatbě, jinak by se nebyli dostali“¹²⁴

5.4. „Veselka“¹²⁵

Svatebním dnem bylo dlouho úterý. Až později se svatba přesunula na pátek, nebo sobotu, což se udrželo až do dnešní doby. Za završení svatebních příprav se považoval rituál loučení snoubenců se svobodou večer před slavností. Ve svatebních domech mládenci stavěli slavobrány, které družičky zdobily myrtami a květinami. V domě nevěstinych rodičů se scházely svobodné dívky a panny, které podle přesných pravidel pletly ozdobné věnečky pro všechny svatebčany. Ve stejnou dobu se setkával ženich v domě svých rodičů s mládenci a se svými kamarády. Po zpěvu a hodování u ženicha se všichni včetně muzikantů za zpěvu přesunuli k nevěstě na dostaveníčko. Když i zde zazpívali, vešli všichni do chalupy, kde se začalo tancovat a následovala bohatá večeře.¹²⁶ Později k večeru si přicházeli zatancovat i ženatí a vdané. Veselí nezřídka končovalo až po půlnoci.

Svatba bývala kulturou a zábavou celé vesnice a její staročeský název veselka je toho dokladem. Veselka pak představovala pro oba hlavní aktéry pevná pravidla v zábavě i naplňování tradic. Každý úkon při této slavnosti s sebou mezi našimi předky přinášel pověsti a pověry.¹²⁷

Ráno v den svatby se vstávalo brzy a čekalo se na ženicha. Ve východních Čechách se nevěsta oblékala v díži, v níž se zadělávalo na chléb. Někde se to vykládalo jako pojištění, aby porodila hodně zdravých a silných dětí. Jinde dokonce přítomné ženy pozorovaly, kolikrát přešlápla, tolik dětí pak měla mít v manželském stavu.¹²⁸ Když se nevěsta ustrojila, zavedli ji do místnosti

¹²⁴ Č. ZÍBRT, *Svatba na Plzeňsku*, s. 282.

¹²⁵ „Ženich s nevěstou nemají se scházeti na hřbitově, ani si nemají darovati modlitby, svatý obrázek, křížek, vlasy, nebo se rozejdou.“ J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 64.

¹²⁶ Č. ZÍBRT, *Svatba na Plzeňsku*, s. 282.

¹²⁷ „Které děvče z hrnku rádo škráloupy vyškrajuje, tomu o veselku prší. O veselce hledí se svobodní o nevěstu otřítí, aby se vdali brzy.“ J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 64; „Nevěsta při svatbě nesmí se smáti, neboť potom by brzy plakala. Když se pohádají svatebčané, bude nesvorné manželství.“ Jan PODLIŠKA, *Pověry z Předbořic*, ČL 29, 1929, s. 172-173.

¹²⁸ *Směs*, ČL 23, 1914, s. 388.

s manželským ložem a velkou truhlou, na kterou si sedla a musela plakat. Kdyby neplakala, říkalo se, že by jí krávy nedojily, až bude hospodyní. Do této komory za nevěstou přicházela děvčata z celé vsi, loučila se s ní a přála jí štěstí.¹²⁹

Ženich se objevil po snídani, a to s velkou slávou a hlavně doprovázen muzikanty, kteří znali nejrůznější svatební texty. U vrat nevěsty se družba i ženich museli činit říkadly a někdy i dary či peníze, aby byli vpuštěni na dvůr. Snoubenci společně pak předcházeli před rodiče, kterým ženich za svou vyvolenou poděkoval. Oba rodičům políbili ruce a obdrželi od nich požehnání.

Poté, kolem desáté hodiny ranní, se celý průvod ubíral do kostela.¹³⁰ Když se slavila slavnější a bohatší svatba, jelo se na vozech. Nevěsta s družbou vždy první, ženich s hlavní družičkou v některém dalším povoze. Mezi skupiny diváků, zvláště mezi děti, které se na průvod vyběhly podívat, házeli svatebčané koláče¹³¹. Průvod neměl potkat různé hospodářské povozy a už vůbec ne pohřeb, či jen slyšet znít „umíráček“. Zazpíval-li kohout na cestě do kostela, uvalil tak na ženicha velikou hanbu pro nějaký zločin. Pozorovali se i koně vezoucí nevěstu. Zapotili-li se, bývalo pochybováno o její poctivosti. Ale objevovala se i kladná proroctví. Z deště nebo sněhu si svatebníci moc nedělali, vždyť to „padá novomanželům štěstí“. Byla-li nevěsta o veselce uplakaná a smutná, měla být šťastná, naopak byla-li veselá a šla ráda z domu, předpovídalo se jí nešťastné manželství.¹³²

Snad největší množství pověr se uplatňovalo v kostele při samotném obřadu. Nejrozšířenější je pozorování svící naproti snoubencům, komu prskla, málo hořela, nebo zhasla, tomu se předpovídala brzká smrt. Naopak jasný a rovný plamen předurčoval dlouhý a klidný život. Obřad sám mohl určit, kdo měl držet v manželství pevnou ruku.¹³³ Už dřívější pokleknutí před kněze mohlo znamenat područenství, nebo také první úmrtí. Při svázání rukou ale již nemáme pochyby. Čí ruka se ocitla nahoře, ten v manželství vládl. Také po obřadu si

¹²⁹ Anna KELLNEROVÁ, *Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic*, ČL 1, 1892, s. 75.

¹³⁰ Tamtéž, s. 75-76.

¹³¹ Těmto házeným koláčům se říkalo metynky nebo metáčky.

¹³² Vincent PAULUS, *Svatby v okolí Chrastí (na Chrudimsku)*, ČL 3, 1894, s. 108.

¹³³ „Chce-li nevěsta, aby muž poslouchal, nechť mu šlápne při obřadu na nohu.“ J. PODLIŠKA, *Pověry z Předbořic*, s. 173.

nevěsta od ženicha (nebo naopak) měla půjčit nějaký peníz. Kdo si na to vzpomněl a peníz si vypůjčil, vládl pak v domácnosti.

Z kostela už jeli manželé spolu v jednom voze. Kočáry během cesty potkávaly přátele s pestrobarevným provazem coby zátarasou. Za propuštění přes zábranu všichni platili buď alkoholem, nebo penězi.¹³⁴ Celý průvod se po obřadu uchýlil do domu nevěsty¹³⁵. Na Domažlicku se hosté ženicha odebrali k němu do statku, hosté nevěsty k ní do chalupy.¹³⁶

Nejčastěji se svatba slavila v době masopustu, aby se zase příliš neutrácelo. Přesto okázalost či skromnost hostiny záležela na finanční situaci a společenském postavení rodičů nevěsty. Na venkově, u bohatých sedláků, trvala svatba i tři dny. V pohostinství se střídaly domácnosti ženicha i nevěsty, pauzy se odbývaly v místním hostinci. Pevným tradicím na vesnici neunikla ani svatební hostina. Začínala již zabíjením domácího zvířectva, přijímáním darů od pozvaných hostů, vařením, ale také uklízením. Ve městě se lidé nepřejídali a i sama oslava trvala kratší dobu, dokonce stačil jen jeden den.¹³⁷ Na vesnické oslavě bylo všeho dostatek, až nadmíra, na ničem se nešetřilo.¹³⁸ Nakonec se přinesly koláče a každý z hostů obdržel pořádnou „výslužku“.

¹³⁴ V. PAULUS, *Svatby v okolí Chrasti*, s. 103-111.

¹³⁵ Přímo ve městě Domažlice se dlouho udržel zvyk, že se z kostela šlo rovnou do domu nevěsty. Jako první v průvodu šlo malé děvčátko, které neslo ve džbánku víno, které kněz posvětil. Na cestě z kostela si dívka stoupla na práh domu nevěsty a víno podala její matce. Ta připila všem, pak jej podala i ženichovi a nevěstě. Poté teprve mohli vejít do domu. A. KELLNEROVÁ, *Staré zvyky z mého mládí*, s. 75-76.

¹³⁶ Tamtéž, s. 513.

¹³⁷ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 89.

¹³⁸ *Polívka hovězí buď s rýží, nudlemi nebo kroupami, hrách dobře namaštěn husím sádlem, maso hovězí buď s křenovou, švestkovou neb octovou omáčkou, kaše, větším dílem z krupičky, někdy též z mouky; jak tu na stůl přinesou, hosti, který se opozdí, lžící popadnou a řápkem do mísy strčí k všeobecné veselosti. Slepice s nudlemi, na másle pečená jablka, pečeně skopová, pečeně vepřová se zelím, droby husí nejspíše s rýží, pečená husa, pak rozličná moučná jídla, při tom se pije pivo a kořalka. Naposledy se přinese hromada koláčů z bílé mouky a z těch se podělí hosté, že každý jich má veliký uzel. J. J. KOŘÁN, *Selská svatba*, s. 255; *O svatbách se jídelní lístek mnoho nezměnil, leda že bylo všeho hojnost. Nejprve se jedla polévka, tentokráte masová, potom kaše, knedlíky, maso s omáčkou křenovou sladkou, slepice, buchty, k tomu velký pečený věnec od pekaře a chleba, upečený v podobě zouváku. Zapíjelo se kořalkou, rosolkami a černou kávou. Josef KOPÁČ, *Jak se na Zálesí vařilo*, ČL 25, 1925, s. 291; *Polévka, hovězí maso s bílou omáčkou, kaše pryžlík, chleba do toho máčet, pak černou omáčku na hovězí maso, potom omáčku z dršťek, zelí s uzeným masem a hrách. Ten jak přijde na stůl, družba pozdvihne mísu, pak ji pustí, mísa se rozbije a hrách po celé světnici. Pak přijdou pečeně, jelita a naposled koláče. A. KELLNEROVÁ, *Staré zvyky z mého mládí*, s. 513.***

O svatbě se na nějaký ten groš nehledělo a hosté museli několikrát otočit kapsy k nalezení i těch nejmenších mincí. Vybíralo se na různé úkony, vždy koloval kolem stolu talíř s určující věcí a na ten se přihazovalo. Po obědě se přispívalo na talíř s velkou lžící či naběračkou kuchařkám.¹³⁹ Jakmile se vysypaly sebrané peníze určeným osobám, už řečník posílal kolem stolů talíř s kouskem hudebního nástroje pro muzikanty. Poté tlampač přispěchal s vycpaným dítětem a prosil o peníze na peřinky. Tuto sumu však nevěstě nepředal, ale podržel ji pro sebe.¹⁴⁰ Ve středních Čechách funkci vybírání peněz převzaly starší ženy a peníze „na povijan“ nakonec vysypaly nevěstě do klína.

Po hostině se šlo do hostince, kde se často tancovalo¹⁴¹ a zpívalo do ranních hodin. Sem přišli i vesničané, kteří nebyli pozvaní na vlastní svatební oslavu. Ve středních Čechách směl každý muž tancovat s novomanželkou, ale musel si zaplatit. Celý dům se otřásal pod návaly smíchu vyvolané nejrůznějším smlouváním, vytáčkami i žertovnými podvody s falešnou mincí. Dvojice tancovala v kruhu utvořeném družičkami i ostatními ženami a ty dávaly bedlivý pozor, aby jim tančící s nevěstou neutekl.¹⁴² Placení útraty se krajově lišilo. Co se zkonzumovalo¹⁴³, zůstávalo na družbovi a ženichovi. Byly ale také kraje, kde se útrata rozpočítávala rovným dílem na všechny mužské účastníky, zapojeny byly i družičky a otec nevěsty.¹⁴⁴

Ve městě první noc¹⁴⁵ trávili novomanželé v hotelu nebo v novém společném domově. Na vesnici, pokud se šlo vůbec spát, zůstávali každý pod svou střechou. Až ráno se čekal u nevěsty příjezd ženicha. Toho tentokrát vítala vrata dokořán a vstříc mu šla sama nevěsta ve svatebním ustrojení a džbánkem piva. Schylovalo se k odjezdu nevěsty z domu. Novomanželé opět poklekli před

¹³⁹ Kuchařkám se přispívalo na mýdlo, neboť se při vaření příliš umazaly.

¹⁴⁰ J. J. KOŘÁN, *Selská svatba*, s. 255.

¹⁴¹ První tanec patřil samozřejmě novomanželům.

¹⁴² Bohuslav FRANĚK, *Svatba na Rakovnicku před 50 lety*, ČL 14, 1905, s. 39-40.

¹⁴³ Někjaké jídlo jako koláče, věnce a koblihy, ale i třeba sýr pro muže k pivu, aby chutnalo, poslala domácnost nevěsty.

¹⁴⁴ Družba s mládenci neplatili. Útrata v hostinci se počítala na tzv. „řad“, neboť co se vypilo, to se znamenalo na stole křídou řadou čárek: zahnuté značily mázy, přímé holby.

¹⁴⁵ *Který z manželů o „zlaté noci“ (první noc po svatbě) dříve usne, ten dříve zemře.* J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 64; *Nevěsta nesmí šest dní po svatbě jít domů, až o „přátelském“ obědu, jinak se jí stýská.* J. PODLIŠKA, *Pověry z Předbořic*, s. 172.

rodiče nevěsty a ti jim udělili další požehnání. Potom už nasedli na vozy s výbavou¹⁴⁶ novomanželky a směřovali k budoucímu společnému domovu.

V novém stavení již na ně čekali rodiče ženicha. Tchyně nabídla nevěstě na přivítanou pecen chleba. Ukrojila-li si velký kus, prozrazovala, že bude štědrou selkou. Někdy připravila matka nevěstě do cesty koště. Pokud si ho ona nevšimla, říkalo se, že bude nevšimavá k hospodářství, ale ta, která ho odhodila pryč, měla být pracovitá.

Zde ještě přebývali ženichovi hosté, aby mohli novomanželům popřát společné štěstí. Přítomné ženy však ještě nechtěly manželku vydat a obklopily ji u stolu. Družba ji tedy musel od žen vykoupit. Nejčastěji se používal tak zvaný stříbrný most. Svatebnice nakreslily na stole od rohu k rohu žebřík. Jednotlivá hustě namalovaná okénka musel ženichův mládenec posázet penězi. Někdy dal krejcar falešný třeba papírový nebo z kůry, ale ten mu vidličkou odstrčily.¹⁴⁷

Na Domažlicku byly ženy daleko náročnější a každá měla vlastní zašifrované přání. Tak si poroučely například zrcadlo, aby v něm byl vidět celý svět, a tak jim organizátor svatby přinesl nějakou lihovinu. Některá chtěla soudek bez obroučků s dvojím vínem uvnitř, to zase donesl obyčejné vejce. Jiná žádala kaši bez ohně vařenou, a to měl dodat med.¹⁴⁸ Přání žen téměř neznala konce, ale přece jen touhy byly naplněny a posledním úkolem byl stříbrný most vysázený právě pro nevěstu přes stůl. Družba ji poté odvedl do komory, kde jí byl nasazen čepec jako označení „mladé ženušky“.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Výbavu představovaly předměty osobní denní spotřeby a praktické předměty (šatstvo, prádlo, ložní prádlo, příkrývky, ubrusy, kuchyňské nářadí a nádoby, přístroje apod.), které ženichovi a nevěstě do manželství strádali jejich rodiče a prarodiče, ale také nevěsta sama. Výbavu do manželství přinášela jak nevěsta, tak ženich, ale nevěstina výbava bývala větší. Podle velikosti výbavy se měřila šikovnost a bohatství nevěsty. Rodiče ženich měli za povinnost vybavit do manželství svého syna minimálně peřinou a povlečením na ni, dále mu obstarávali šatstvo, prádlo a podobné osobní věci.

¹⁴⁷ J. J. KORAŇ, *Selská svatba*, s. 258.

¹⁴⁸ Dalším přání starých žen byla třeba třicet loktů dlouhá jitrnice (to je dlouhý provaz, kterým se utahuje seno na voze), dále hestdle (?) vlasatá (zelná placka), zajíc, co po lopatě skáče (koláč), šváby bez noh (suché švestky), kobyla bez střev (klapačka na len), kunibaba s devíti hlavami (bohatý bodlák), strom s devaterým ovocem (to jim družba přinese stromek jakoby vánoční s cukrovinkami a ovocem), hřib, který dvě léta roste (speciální dobrý chléb).

¹⁴⁹ A. KELLNEROVÁ, *Staré zvyky z mého mládí*, s. 512-515; U tak zvaného „čepení“ se dá ukázat, jak se pořadí zvyků lišilo mezi kraji. Na Domažlicku dostávala nevěsta čepec až v domě ženicha, v okolí Chrudimi už před odjezdem z domova a v rakovnické oblasti již v den svatby, kdy si ji ženy – očepky odvedly z hostince a místo věnečku dostala čepec.

V neděli po svatbě se odebrali novomanželé na návštěvu k rodičům nevěsty na „dobrou vůli“, někdy sami, jindy s sebou přibrali nejbližší příbuzné. Byli vítáni a dobře pohoštěni. Hovořilo se o proběhlé svatbě a dělaly se plány o hospodářství do budoucnosti.

5.5. *Rodina*

Přelom 19. a 20. století přinesl vrcholný bod evropské demografické expanze. Ukazovala se počínající obecná regulace plodnosti, což přineslo výraznější pokles. Tento jev byl ve Francii již téměř o století dříve. V ostatní západní a střední Evropě se tak teprve nyní začal dovršovat přechod od „starého“ k novému demografickému systému.¹⁵⁰ Vznikl z nové strategie rodin devatenáctého století nikoli náraz, ale složitým působením vlivů, které se přenášely mezi zeměmi, sociálními vrstvami i mezi městem a venkovem.¹⁵¹

Od konce 19. století se setkáváme se zvyšujícím se podílem osob, které nevstupují do manželství.¹⁵² Plánované rodičovství i neuzavření sňatku ale nepřineslo zásadní změnu v postojích společnosti k předmanželské sexualitě. Docházelo k odkládání sňatku právě v letech pohlavní zralosti, a tak se do všech společenských vrstev rozšířily různé praktiky, jak zabránit početí. V Národních listech se denně nabízely v inzerátech nejrůznější pomůcky pánské i dámské.¹⁵³ U dcer z úřednických rodin se dokonce jaksi očekávala přístupnost v sexuálních stycích, protože bez vzdělání a bez věna neměly jinou možnost přivábit ženicha než probuzením jeho žádostivosti.¹⁵⁴

Populace západní části habsburské monarchie, jejíž součástí byly i české země, však stále rychle rostla a od roku 1867 do posledního předválečného sčítání obyvatelstva roku 1910 z 20 na 28 milionů. Počet obyvatel českých zemí

¹⁵⁰ *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, s. 196.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 198.

¹⁵² L. FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti*, s. 215.

¹⁵³ „*Preservativy (jen pravé francouzské)... a speciality dámské*“; NL, 8.7. 1885.

¹⁵⁴ *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, s. 215.

se v průběhu 19. století přibližně zdvojnásobil. Roku 1820 poprvé přesáhl 5 milionů a deseti milionů dosáhl roku 1909.¹⁵⁵

Čeští historikové, kteří se zabývají studiem evropské rodiny, zjistili, že české oblasti se zařazují k populacím západní a severozápadní Evropy. Vývoj lze sledovat již v 18. století od preindustriálního období. V této éře se rodiny zabývaly zemědělstvím. Proto by se měly nejvíce spojovat rodiny držitelů vesnických usedlostí. V horských oblastech hospodařilo často více pokrevně spřízněných manželských párů pod jednou střechou, nebo sourozenci dědice usedlosti zůstávali v podřízeném postavení čeledi a neženili se ani nevdávali. Převažujícím typem západoevropské společnosti byla rodina zemědělce z nížinných oblastí. Domácnost tak tvořil jeden manželský pár s dětmi a někdy čeledí. Protože byla nízká věková hranice, rodiče sotva stačili vychovat nástupce a předat mu své zkušenosti. Pokud měla rodina více dětí, ty musely ustoupit nejstaršímu dědici. Většinou pak hledaly uplatnění přivdáním a přiženěním do jiných rodin. Ale často zůstávaly také jen v postavení čeledi u sourozenců nebo u cizích hospodářů.¹⁵⁶

Samozřejmě se našli i takoví, kteří chtěli změnit své postavení. Pak tedy musel opustit rodinu i místo, kde se narodil. Jejich osud po odchodu byl velmi nejistý. Opuštění blízkého okolí a pozdější nezdar jinde získat nějaké jmění, vzdělání nebo nalézt příležitost k sňatku končilo v okrajových vrstvách společnosti.¹⁵⁷ V českých zemích převládal západní způsob s jediným dědicem, podle rakouské legislativy až do konce šedesátých let 19. století. V chudých zemědělských krajích dědic usedlosti nemohl ani vyplatit podíly všem svým sourozencům. V úrodných oblastech odcházeli zase mladí do služby do selských rodin, aby ulehčili svým rodinám a k tomu zlepšili své finanční šance na manželském trhu.¹⁵⁸

V Čechách se hlavní snížení porodnosti objevilo v Praze a okolí. Mladí lidé odcházeli za výdělkem a svobodou z venkova do měst. Zde pak uzavírali sňatek daleko dříve než jejich vrstevníci na venkově, ale zatím si zachovali

¹⁵⁵ *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, s. 197.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 198.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 198-199.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 200.

kulturní a sociální zvyky z původního prostředí, a proto není zřejmá změna v reprodukčním chování. V některých oblastech tak dochází ke zvýšení porodnosti.¹⁵⁹ Značný vliv na porodnost měl pohyb průměrného sňatkového věku. České země patřily nejen v 17. a 18. století, ale v řadě společenských vrstev i v 19. století k populacím s relativně vysokou porodností. Nejdéle přetrvávala nejvyšší úroveň plodnosti v okrajových oblastech jihozápadních a jižních Čech a také na jižní a východní Moravě. Ekonomický a společenský vývoj probíhal v této době již regionálně a značně diferencovaně. Nejvyšší sňatečnost se projevovala v nejúrodnějších zemědělských oblastech a v černouhelných revírech. V pozdějším věku se vdávaly ženy v průmyslových a podhorských oblastech. V Praze se objevily nejvýraznější odklady sňatku.¹⁶⁰

Počet dětí v rodině začala omezovat nejprve ve větší míře střední a malá buržoazie ve městech, teprve později i průmyslové dělnictvo a venkovské obyvatelstvo.

*„Přivést ve čtyřiceti letech na svět páté dítě, rodit bezmála každý rok, a vše přežít ve zdraví, to byl věru slušný výkon pro pražskou měšťanku počátku druhé poloviny 19. století. Navdory určitým pokrokům v hygieně a lékařské vědě zůstávala úmrtnost nedělek vysoká, stejně jako úmrtnost novorozeňat.“*¹⁶¹ Pokles od roku 1876 souvisel s hospodářskou krizí. Měnily se i životní podmínky širokých vrstev obyvatelstva. Byly položeny základy vyšší vzdělanosti, sociálního zabezpečení, emancipace širších vrstev, a to přineslo i nové vnímání velikosti vlastní rodiny.¹⁶² Po roce 1900 se začala snižovat plodnost ve všech oblastech bez výjimky.

Vládnoucí vrstvy Evropy po celé 19. století vyzdvihovaly roli hospodářsky soběstačné rodiny, která se starala o bezmocné příbuzné (což by bylo pro stát nákladné). Rodina měla být výrazem nejvyšších občanských ctností. Avšak některé společenské kruhy (socialisté, anarchisté a feministky)

¹⁵⁹ L. FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti*, s. 214.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 211.

¹⁶¹ M. LENDEROVÁ, *Zdenka Braunerová*, Praha 2000, s. 15.

¹⁶² L. FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti*, s. 213.

protestovaly proti zanedbávání individua a jeho práv a proti svazujícím poutům rodiny.¹⁶³

To bylo v Evropě, ale v Čechách byla tato kritika jen velmi slabá. Čím to bylo? Společnost v české komunitě se stala v porovnání s ostatní Evropou chudší, a tak ochranná funkce rodiny předčila i různé spory o majetek. V druhé polovině devatenáctého století se objevuje v našich oblastech silný přesun obyvatelstva od vesnického, zemědělského typu k městskému. Na vesnici byl za rodinu na statku odpovědný hospodář, který rozhodoval o všech lidech žijících pod jeho střechou (tedy i o čeledi a podruzích). Ale ve skutečnosti úspěšnost hospodaření závisela na práci všech lidí. „Mužskou“ činnost řídil hospodář a „ženskou“ hospodyně. Rodina v udržení pracovní schopnosti pak i dbala o nutnou výživu, dostupnou hygienu a zdravotní péči.¹⁶⁴

Ve městě tomu bylo jinak. Muž nabyt ještě větší zodpovědnosti, neboť jen on vydělával peníze. Často se pomalu oddaloval ostatní rodině. Žena se starala o domácnost, kterou vedla a zařizovala, ale jinak měla velice malou společenskou hodnotu. Muž jako živitel musel být tedy silný a zdravý. Ženy často umíraly v produktivním věku, neboť se omezovaly ve výživě i osobní péči, aby jejich mužové měli dobrou stravu a odpovídající oděv svému postavení.¹⁶⁵ Způsob městského žití se na konci 19. století začal přesouvat i do malých měst a na venkov. Tam ovšem nastal problém s udržením požadovaného standardu životního stylu a uživit rodinu z jediného platu (hlavně u učitelů, nižších úředníků, kvalifikovaných dělníků).¹⁶⁶

Pokud nevěstě při sňatku bylo již přes dvacet pět let, regulovalo to období manželské plodnosti zhruba na 15 let. Dítě se v rodině rodilo přibližně jednou za dva roky. Zajímavá je i sezónnost jak početí, tak sňatků. Výzkum v Třeboni z poloviny 19. století i z přelomu do 20. století byl zamýšlen na bezmála pět set sňatků. První sonda zahrnuje celkem čtrnáct let a počet sňatků se ročně pohyboval od 24 (rok 1861) do 46 (rok 1852), nejvíce svateb pak bylo mezi lety 1857-1860. V druhé sondě na téměř stejný počet uzavřených sňatků se muselo

¹⁶³ *Dějiny obyvatelstva českých zemích*, s. 206.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 206.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 206-207.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 207.

zpracovat celkem šestnáct let. A roční tendence se pohybovala od 22 (rok 1906) do 40 sňatků (rok 1907). Dá se pozorovat celkový pokles počtu svateb. Sezónnost měsíčního rozložení potvrzuje celoevropské výpočty. Nejoblíbenějším měsícem zůstává vždy s přehledem únor, který upoutával svým masopustem. Ti, kdo slavili svou veselku o masopustu, ušetřili tak peníz i energii. Dalšími oblíbenými měsíci jsou leden a listopad. Na druhou stranu nejméně chodili snoubenci k oltáři v březnu a od června do září, kdy musili pracovat na polích a celých svých hospodářstvích. Žádný sňatek nebyl uzavřen v prosinci. Obdobné závěry byly vyvozeny z třeboňské farnosti i z let 1898-1913.

6. ZÁVĚR

Volba životního partnera a následná svatba byla velkým mezníkem v životě člověka. Po celé 19. století zůstávaly všechny rituály s tímto úkonem svázány přísnými pravidly a zásadami. Většinu zvyků si společnost převzala i do 20. století, i když na některé normy se nepohlíželo tak důsledně a nebo dokonce úplně vymizely. Nalézt pravého ženicha bylo značné umění. Musely se zapojit celé rodiny, neboť v měšťanském prostředí záleželo vedle věna hlavně na vystupování dívky, jejím vzhledu a pověsti. Na vsi byl důležitý majetek a reputace rodiny. Sňatkem získala žena vyšší postavení ve své komunitě a byla i finančně zajištěna, pokud se předpokládá, že manžel měl již stabilní roční příjem.

Ve druhé polovině 19. století začali lidé využívat seznamování přes inzerát. Dokládá to liberalizaci společnosti a jisté uvolnění pravidel. Pohoršování, kritika a pokleslost se ozývaly hlavně z úst usedlejších měšťanů a konzervativců. Přesto si anonce razily v tisku svou cestu a docházelo k velkému nárůstu. Časem se ustálilo množství informací a velká zkratkovitost. S příchodem 20. století se objevovaly i nejrozmanitější profese a udávání značek.

Základním požadavkem při hledání nevěsty bylo určitě věno, a to jak hmotné zajištění, tak finanční hotovost. Na to navazovalo přiměřené postavení. Žena neměla nijak klesnout ve společnosti a spíše ji měl muž povznést výše. Důležité bylo finanční zabezpečení vznikající rodiny, a tak často musel jít cit, vzájemný vztah a náklonnost stranou právě hmotným nabídkám. U dívek se ale vysoce cenila láska k vlasti. Avšak manželka úředníka, obchodníka i právníka měla také ovládat vedle češtiny i německý jazyk.

Zatímco mezi prvními nabídkami převládaly požadavky domácího vychování žen, smysl pro domácnost a peněžní záležitosti. Postupující doba hledala i podle fyzického vzhledu. Nejčastěji pánové upřednostňovali barvu vlasů a na začátku 20. století se odhaloval i předpoklad celkového vzhledu. Jiní zase dávali přednost duševním vlastnostem a podmínce tiché a klidné domácnosti.

Dívky, které se musely rozloučit s myšlenkou romantické lásky a náklonnosti, hleděly samozřejmě k účtům a majetku muže. Ale také pro poklidnou budoucnost si všímaly povahy pána. Jejich ideál měl být vzdělaný a mít „ušlechtilé“ srdce a samozřejmě zaměstnání, které by zaručovalo dobré žití celé rodiny.

Periodik a jejich sloupků s inzeráty využívali hlavně muži. Důvodem byla vlastní zaměstnanost, která nedovolovala navštěvovat společenské akce. To zapříčinilo, že dotyčný mladík nebyl znám na pomyslném sňatkovém trhu, jenž byl dostatečně pozorován rodinami s dívkami na vdávání. Sporný pohyb v kolektivu také zužoval okruh lidí, kteří by muže doporučili jako ženicha. Vedle svobodných pánů užívali tisku až z padesáti procent i vdovci.

Dámská část populace zpočátku asi neměla tolik odvahy používat inzeráty k seznámení s druhým pohlavím. Avšak od nesmělých krůčků v osmdesátých letech se prosazovala stále větší jistota. Důvody v těchto případech prozrazeny nebyly, ale budoucí nevěsty byly buď hodně mladé a movité a nebo dobře zajištěné vdovy. Předpokládá se tedy, že tímto způsobem hledaly přiměřeně společensky postavené muže, kteří pro dámy vyššího postavení nejlépe vyhovovali.

Přesné dodržování obřadnosti bylo důležité pro zajištění společenského a právního zabezpečení mladého páru v jejich nové domácnosti a také k uchování vážnosti celé rodiny včetně příbuzných. To přinášelo i respektování případných překážek, které si diktovala katolická církev. Ta brala manželství jako svátost, a tak vstup do tohoto svazku byl podřízen jejímu silnému vlivu. Dispense od různých komplikací udílelo příslušné biskupství a konkrétní žádosti dostatečně dokazovaly autoritu tohoto úřadu. Jednotlivé prosby na konzistoř díky uvedeným důvodům ukazují život lidí ve farnosti v jiném světle. A i když katolickou víru v sobě nosila většina obyvatel, tak na druhou stranu ne vždy tito farníci dodržovali její zákony. Zbrojení církve proti příbuzenství, švagrovství nebo cizoložství však překonala manželská svátost a povinnost plodit potomky.

Velkou bohatost svatebních obyčejů prokazovalo hlavně venkovské prostředí. Ale v této otázce jsou patrné také krajové rozdíly. Všude ale platila

autorita rodičů. Ta byla také přednější než vzájemná náklonnost. Námluvy se na venkově stávaly obchodní záležitostí. Láska se měla teprve vyvíjet v budoucím manželstvím. Ohlášky a celá doba předsvatebních příprav přinášela solidaritu celé vesnice a přesný rozvrh programu na každý den. I samotný čas veselky a následná oslava vyžadovaly znalost obyčejů a spoustu energie a peněz. Slavení sňatku celou vsí se dalo pozorovat ještě v druhé čtvrtině 20. století, ale ve městě svatba ztrácela tuto dávnou bohatost a stávala se soukromou záležitostí v malém rodinném kruhu.

Téma volby partnera nelze v diplomové práci shrnout vyčerpávajícím způsobem. Do popředí se dostává spousta dalších otázek. U zadávaných inzerátů je třeba počítat s delší dobou výzkumu pro získání alespoň nějakých dobových odpovědí na ně, protože snad by se v nějaké pozůstalosti mohlo něco nalézt. Ideály ženské i mužské krásy by se daly zjistit z pramenů osobní povahy i na příklad z různých ikonografických materiálů, ale kritická je v tomto případě fantazie. Sňatek samotný se může rozebírat z mnoha církevních archivních pramenů jako jsou snubní protokoly, kázání, zpovědní zrcadla a jiné. Obyčeje svatebního slavení nastolují problém teritoriálních růzností.

7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

7.1. *Archivní prameny*

Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1530.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1531.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1554.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-2, kart. 1555.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Oddíl 1: Biskupská konzistoř, sign. IV-A-1, kart. 1529.

SOA Třeboň, Sbírka jihočeských farních matrik, Farní úřad Třeboň, č. 31, 1852-1870.

SOA Třeboň, Sbírka jihočeských farních matrik, Farní úřad Třeboň, č. 1, sign. 33, 1892-1914.

7.2. *Časopisy a noviny*

Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku 1 – 89, 1892 – 2002.

Národní listy 1 - 59, 1861 - 1919.

7.3. *Použitá literatura*

BARTŮNĚK, V., *Historický vývoj matrik*, ČRS 12, 1940, s. 6 - 17.

Blaťácká svatba, Sborníček prací členů Národopisného kroužku při jihočeském muzeu, České Budějovice 1979.

BOLOGNE, J. C., *Svatby. Dějiny obřadů na západě*, Praha 1997.

- Dějiny obyvatelstva českých zemích*, Praha 1998.
- DOSKOČIL, K., *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, ČRS 12, 1940, s. 41 - 50.
- FIALOVÁ, L., *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v českých zemích za demografické revoluce*, HD 9, 1985, s. 89 - 122.
- FIALOVÁ, L., *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD 12, 1987, s. 207 - 224.
- FIALOVÁ, L., *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*, HD 15, 1991, s. 143 - 189.
- FIALOVÁ, L., *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, Demografie 1, 1995, s. 9 - 21.
- GRULICH, J., *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*, HD 26, 2002, s. 123 - 146.
- HORSKÁ, P., *Česká historická demografie*, ČČH 89, 1991, s. 519 - 525.
- HORSKÁ, P., *Historický vývoj plodnosti v českých zemích. Stav a možnosti výzkumu*, HD 6, 1972, s. 3 - 39.
- HORSKÁ, P., *Naše prababičky feministky*, Praha 1999
- HORSKÁ, P., *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661 – 1820)*, HD 17, 1993, s. 131 - 152.
- HORSKÁ, P. – MAUR, E. - MUSIL, J., *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002.
- HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M., *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- CHARVÁTOVÁ, L., *Svatební rituály v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století*, DP HÚ JU, České Budějovice 1999.
- JANČÁREK, P., *Sňatky v Zubnicích v 19. století (Zpráva o archivním průzkumu)*, HD 18, 1994, s. 167 - 178.
- KÁRNÍKOVÁ, L., *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965.
- KLABOUCH, J., *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KLIMEŠ, L., *Slovník cizích slov*, Praha 1998.

- KREMLÁČKOVÁ, I., *Vývoj sňatečnosti na Chýnovsku v první polovině 19. století. Příspěvek k sociálnímu vývoji jihočeského venkova*, DP HÚ JU, České Budějovice 2000.
- KROB, M. – KROB, M. jr., *Třeboň*, Praha 2001.
- LENDEROVÁ, M., *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LENDEROVÁ, M., *Zdenka Braunerová*, Praha 2000.
- LINHARTOVÁ, H., *Církev a manželství ve druhé polovině 19. století*, DP HÚ JU, České Budějovice 1999.
- MAUR, E., *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425 – 457.
- MAUR, E., *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4 – 19.
- MAUR, E., *Základy historické demografie*, Praha 1978.
- MALÝ, K. - SIVÁK F., *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, Praha 1993.
- MATOUŠ, F., *Třeboň*, Praha 1972.
- NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 7. díl, Praha 1893; 10. díl, Praha 1903; 13. díl, Praha 1898; 16. díl, Praha 1900; 24. díl, Praha 1906; 25. díl, Praha 1906.
- Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*, 6. díl sv. I, Praha 1940.
- RŮŽKOVÁ, M., *Manželské vztahy ve 2. polovině 19. století*, DP HÚ JU, České Budějovice 1999.
- SAK, R., *Rieger – konzervativec nebo liberál?*, Praha 2002.
- SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království českého*, 3. díl, Praha 1884.
- SEKERA, V. (ed), *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754 – 1918*, I-II, Praha 1978.
- SRB, J., *Využití rodopisné studie pro historickou demografii*, Demografie 11, 1969, č. 2, s. 125-131.
- Šest set let města Třeboně*, České Budějovice 1976.

ŠIMŮNKOVÁ, A., *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*, ČČH 95, 1997, s. 55 – 109.

ŠUBRTOVÁ, A., *Dějiny populačního myšlení a populačních teorií*, Praha 1989.

VANĚČEK, V., *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1976.

VOJANCOVÁ, I., *Od svatby ke kolébce*, Pardubice 1995.

VYKOUPILOVÁ, L., *Slovník českých dějin*, Brno 2000.

8. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

SAP	Sborník archivních prací
ČRS	Časopis rodopisné společnosti
HD	Historická demografie
DP HÚ JU	Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity
ČL	Český lid
NL	Národní listy

9. SEZNAM PŘÍLOH

9.1. *Obrázkové přílohy:*

- Příloha 1 – 12: Ukázka inzerátů s nabídkou k sňatku.
Příloha 13 – 14: Ukázka inzerátů s jiným způsobem seznámení.
Příloha 15: Inzerát nabízející nevěstám výbavu.
Příloha 16: Inzerát na prezervativy.
Příloha 17 – 18: Inzeráty zkoušených porodních babiček.
Příloha 19 – 20: Město Třeboň.

9.2. *Tabulky:*

1. Četnost uzavřených sňatků. Třeboň v letech 1852 – 1865.
2. Četnost uzavřených sňatků. Třeboň v letech 1898 – 1913.
3. Sňatkový věk snoubenců. Třeboň v letech 1852 – 1865.
4. Sňatkový věk snoubenců. Třeboň v letech 1898 - 1914.
5. Průměrný věk snoubenců. Třeboň v letech 1852 - 1865 a 1898 – 1914.
6. Věkový rozdíl mezi snoubenci. Třeboň v letech 1852 – 1865.
7. Věkový rozdíl mezi snoubenci. Třeboň v letech 1898 - 1914.
8. Rodinný stav snoubenců. Třeboň v letech 1852 – 1865.
9. Rodinný stav snoubenců. Třeboň v letech 1898 – 1914.

10. PŘÍLOHY